

Straatsburg, 8.7.2025
SWD(2025) 919 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

**Verslag over de rechtsstaat 2025
Landenhoofdstuk over de situatie op het gebied van de rechtsstaat in Nederland**

bij het document

**Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees
Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's**

**Verslag over de rechtsstaat 2025
Situatie op het gebied van de rechtsstaat in de Europese Unie**

{COM(2025) 900 final} - {SWD(2025) 901 final} - {SWD(2025) 902 final} -
{SWD(2025) 903 final} - {SWD(2025) 904 final} - {SWD(2025) 905 final} -
{SWD(2025) 906 final} - {SWD(2025) 907 final} - {SWD(2025) 908 final} -
{SWD(2025) 909 final} - {SWD(2025) 910 final} - {SWD(2025) 911 final} -
{SWD(2025) 912 final} - {SWD(2025) 913 final} - {SWD(2025) 914 final} -
{SWD(2025) 915 final} - {SWD(2025) 916 final} - {SWD(2025) 917 final} -
{SWD(2025) 918 final} - {SWD(2025) 920 final} - {SWD(2025) 921 final} -
{SWD(2025) 922 final} - {SWD(2025) 923 final} - {SWD(2025) 924 final} -
{SWD(2025) 925 final} - {SWD(2025) 926 final} - {SWD(2025) 927 final} -
{SWD(2025) 928 final} - {SWD(2025) 929 final} - {SWD(2025) 930 final} -
{SWD(2025) 931 final}

SAMENVATTING

De perceptie van de mate van onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Nederland is zeer hoog. Niettemin merken rechterlijke instanties en belanghebbenden op dat sommige waarborgen voor de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht alleen op de praktijk en de cultuur berusten. De procedure voor de benoeming van leden van de Raad voor de Rechtspraak en de bevoegdheid van de uitvoerende macht om in individuele gevallen instructies te geven aan het Openbaar Ministerie, worden nog steeds besproken. Een voorstel tot invoering van visueel toezicht op alle gesprekken tussen advocaten en cliënten in streng beveiligde gevangenissen is ingediend als onderdeel van de maatregelen ter bestrijding van de georganiseerde misdaad. Er zijn enkele stappen gezet om de personeelstekorten en een hoge werklast bij de rechterlijke macht aan te pakken. In een onafhankelijk onderzoek is aanbevolen de tarieven van de sociale advocatuur te verhogen. Het digitaliseringsniveau is verder verbeterd. De efficiëntie van het justitiële stelsel blijft hoog.

De regering heeft een eerste nationaal beleid voor corruptiebestrijding vastgesteld. Het onderzoek naar en de vervolging van corruptiemisdrijven blijven doeltreffend en er worden maatregelen genomen om ongeoorloofde toegang tot gegevens door ambtenaren en politiefunctionarissen aan te pakken en corruptie in verband met de georganiseerde misdaad te bestrijden. Er zijn plannen bekendgemaakt om de coördinatie van de integriteit van ambtenaren te verbeteren om gevolg te geven aan de aanbevelingen van de Rekenkamer, en het ontwerp van de Wet op de politieke partijen wordt herzien, na advies van de Raad van State. De regering had aangekondigd voornemens te zijn de regels met betrekking tot transparantie en de regeling voor vermogensaangiften van ministers en staatssecretarissen in de toekomst te herzien. De stappen die zijn ondernomen om de transparantie van lobbyactiviteiten te vergroten, blijven ontoereikend. De Tweede Kamer heeft de herziene regels inzake draaideurpraktijken voor voormalige ministers en staatssecretarissen goedgekeurd. Er wordt verder gewerkt aan het aanpakken van omkoping van regeringsfunctionarissen door misdaadorganisaties en het in kaart brengen van andere prioritaire sectoren in de strijd tegen corruptie.

De regulerende instantie voor de media werkt efficiënt en onafhankelijk. Er zijn stappen gezet om bepaalde punten van zorg aan te pakken over de toereikendheid van de persraad, de zelfregulerende instantie voor de pers, zoals het verduidelijken van de rol ervan en het stroomlijnen van de klachtenbehandelingsprocedures. Er wordt gewerkt aan de voorbereiding van een wetgevingsvoorstel over de hervorming van de publieke media. Er blijven uitdagingen bestaan in verband met een hoog niveau van concentratie op de mediamarkt en beperkte transparantie van media-eigendom. De inspanningen om de transparantie en de toegang tot informatie te verbeteren, worden voortgezet en de veiligheid van journalisten is verbeterd.

De overheidsinstanties hebben initiatieven genomen om gevolg te geven aan de voorstellen van de Staatscommissie Rechtsstaat. Tekortkomingen in de raadpleging van belanghebbenden over een wetgevingspakket met belangrijke juridische en sociale gevolgen hebben aanleiding gegeven tot ernstige bezorgdheid. Het College voor de Rechten van de Mens heeft maatregelen genomen om zijn bestuurlijke problemen aan te pakken. De ruimte voor maatschappelijke organisaties is kleiner geworden en wordt beïnvloed door een combinatie van bezuinigingen op de financiering en het risico op nieuwe juridische belemmeringen.

AANBEVELINGEN

Samenvattend heeft Nederland ten aanzien van de aanbevelingen in het verslag over de rechtsstaat 2024:

- enige vooruitgang geboekt bij het aanpakken van de personeelstekorten en de moeilijke arbeidsomstandigheden in het justitieel stelsel;
- aanzienlijke vooruitgang geboekt bij de voltooiing van de herziening van de regels inzake draaideurpraktijken waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten;
- beperkte vooruitgang geboekt het vaststellen van strengere transparantieregels voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement;
- enige vooruitgang geboekt bij het versterken van het bestuur van publieke media en het vermogen om journalistieke normen te handhaven, rekening houdend met de Europese normen inzake publieke media;
- enige vooruitgang geboekt met betrekking tot de adequate follow-up van de aanbevelingen van de Staatscommissie Rechtsstaat, waarbij de rechtsbescherming van de burgers wordt versterkt.

Op basis hiervan en met inachtneming van andere ontwikkelingen in de referentieperiode, wordt aanbevolen dat Nederland:

- inspanningen blijft leveren om de personeelstekorten en de moeilijke arbeidsomstandigheden in het justitieel stelsel aan te pakken;
- strengere transparantieregels vaststelt voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement;
- de geplande hervorming van publieke media doorzet ter versterking van het bestuur ervan en van het vermogen om journalistieke normen te handhaven, rekening houdend met de Europese normen inzake publieke media;
- voortwerkt aan het voorstel van de Staatscommissie Rechtsstaat ter versterking van een rechtsstaatcultuur, onder meer door het opzetten van een gestructureerde dialoog tussen de staatsmachten op basis van een “rechtsstaatagenda”.

I. JUSTITIEEL STELSEL¹

Onafhankelijkheid

Zowel bij het brede publiek als bij bedrijven is het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Nederland zeer groot. In 2025 beoordelen 76 % van de brede bevolking en 75 % van de bedrijven de onafhankelijkheid van gerechten en rechters als “vrij goed” of “zeer goed”². Bij het grote publiek is dit cijfer gestegen ten opzichte van 2024 (70 %), maar is het iets lager dan in 2021 (77 %). De perceptie van de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht onder bedrijven is licht toegenomen ten opzichte van 2024 (74 %), maar blijft lager dan in 2021 (82 %).

Rechterlijke instanties en belanghebbenden merken op dat sommige waarborgen voor de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht alleen op de praktijk en de cultuur berusten.

De Raad voor de Rechtspraak, de Raad van State, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, enkele presidenten van gerechten, de orde van advocaten en de Commissie Meijers benadrukten dat de huidige waarborgen voor de rechtsstaat op basis van de rechtscultuur moeten worden versterkt en in de grondwet en formele wetten worden verankerd om de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht te beschermen. Zij stellen dat de voortzetting van een sterke rechtsstatelijke cultuur niet langer als vanzelfsprekend kan worden beschouwd, vanwege het politieke klimaat van toenemende polarisatie en druk³. Onlinebedreigingen tegen een rechter hebben tot verdere bezorgdheid geleid en zijn uitgemond in een aangifte bij het Openbaar Ministerie⁴.

De procedure voor de benoeming van leden van de Raad voor de Rechtspraak en de gerechtsbesturen wordt nog steeds besproken.

De Tweede Kamer, de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak herhaalden hun oproep om de bevoegdheid van de minister van Justitie bij de benoemingsprocedure van kandidaten voor de Raad voor de Rechtspraak en de gerechtsbesturen te beperken⁵, mede in het licht van het advies van de Commissie van Venetië over de reikwijdte van de ministeriële bevoegdheden⁶. De

¹ Een overzicht van het institutionele kader voor alle vier de pijlers is [hier](#) te vinden.

² Grafieken 51 en 53 van het EU-scorebord voor justitie 2025 en grafieken 49 en 51 van het EU-scorebord voor justitie 2023. Wat het vertrouwen in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht betreft, worden de volgende categorieën gebruikt: zeer laag (minder dan 30 % van de respondenten beoordeelt de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht als vrij goed of zeer goed); laag (30-39 %), gemiddeld (40-59 %), hoog (60-75 %), zeer hoog (meer dan 75 %).

³ Raad voor de Rechtspraak (2025a, b), schriftelijke bijdrage, blz. 1-2; Raad van State (2024); landenbezoek aan Nederland, Raad voor de Rechtspraak, Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en Commissie Meijers; Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 7-21; Orde van advocaten (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 2-3; Commissie Meijers (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 1-2; zie voor de benoemingsprocedure voor rechters van de Hoge Raad het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 4.

⁴ Op 24 februari 2025 heeft de Rechtbank Amsterdam een klacht ingediend over de verspreiding van persoonsgegevens van een rechter met het oog op intimidatie.

⁵ Landenbezoek, Administratie van de Tweede Kamer, Raad voor de Rechtspraak, Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak; verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 5; de parlementaire motie wordt gerechtvaardigd door het feit dat het vanuit de scheiding der machten onwenselijk [wordt geacht] dat de leden van de Raad voor de Rechtspraak op voordracht van de minister worden benoemd; motie van het lid Sneller over een wettelijke regeling om de rol van de minister bij de benoemingsprocedure voor leden van de Raad voor de Rechtspraak zo klein mogelijk te maken, aangenomen op 12 maart 2024.

⁶ Commissie van Venetië (2023), punt 45.

minister van Rechtsbescherming had een brief aan de Tweede Kamer aangekondigd waarin het standpunt van de regering over de zaak werd toegelicht⁷.

In afwachting van een parlementair debat blijft het probleem van de bevoegdheid van de uitvoerende macht om in individuele gevallen instructies te geven aan het Openbaar Ministerie onopgelost. De Tweede Kamer, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en de orde van advocaten herhaalden hun pleidooi voor afschaffing van de bevoegdheid van de minister van Justitie om in individuele gevallen vervolging in te stellen⁸. Een wetsontwerp⁹ moet nog in de Tweede Kamer worden besproken. Volgens het Openbaar Ministerie bevat de huidige wet op de rechterlijke organisatie reeds voldoende waarborgen tegen misbruik¹⁰. In 2023 erkende de Commissie van Venetië het belang van informele normen, maar beval zij niettemin aan formelere waarborgen in te voeren door de bevoegdheid van de minister om aanwijzingen te geven om in specifieke gevallen geen vervolging in te stellen, te schrappen, of deze bevoegdheid op zijn minst te beperken tot duidelijk omschreven uitzonderlijke omstandigheden¹¹. De regering had laten weten dat zij haar standpunt zou uiteenzetten zodra het parlementaire debat was gepland¹².

Kwaliteit

Er is een voorstel tot invoering van visueel toezicht op alle gesprekken tussen advocaten en cliënten in streng beveiligde gevangenissen ingediend als onderdeel van de maatregelen ter bestrijding van de georganiseerde misdaad. Zoals vorig jaar is gemeld, is de regering gestart met de grondige herziening van het monitoring- en veiligheidssysteem voor door de georganiseerde misdaad bedreigde personen, onder leiding van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV). De regering heeft strengere veiligheidsmaatregelen voorgesteld om het justitieel stelsel weerbaarder te maken tegen de georganiseerde misdaad en heeft wijzigingen van de regeling voor belangrijke getuigen voorbereid¹³. De regering heeft een herzien voorstel voor visueel toezicht op gesprekken tussen advocaten en cliënten in streng beveiligde gevangenissen ingediend¹⁴. Daarin wordt aangegeven dat het doel is advocaten te beschermen tegen druk, dwang of bedreigingen, zonder de toegang tot een advocaat en de vertrouwelijkheid tussen advocaten en cliënten in het gedrang te brengen. Volgens de regering moet de maatregel van toepassing zijn op alle gedetineerden in streng beveiligde gevangenissen, vanwege het bijzondere gevaar dat zij

⁷ Staatssecretaris voor Rechtsbescherming (2025).

⁸ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 5; Commissie Meijers (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 2-3.

⁹ Voorstel van wet van het lid Sneller (Wet verval bijzondere aanwijzingsbevoegdheid openbaar ministerie), Tweede Kamer, vergaderjaar 2021-2022, 36 125, nr. 2. Een vorige versie van het wetsvoorstel is in 2021 ingediend; Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 5-6.

¹⁰ Landenbezoek, Openbaar Ministerie.

¹¹ Commissie van Venetië (2023), punten 67, 71 en 72; zie ook de Raad van Europa (2000), punt 13, f); grafiek 55 van het EU-scorebord voor justitie 2020.

¹² Landenbezoek aan Nederland, regering.

¹³ Landenbezoek aan Nederland, regering; de orde van advocaten is van oordeel dat de regeling voor belangrijke getuigen niet mag worden uitgebreid totdat de veiligheid van alle betrokkenen, met inbegrip van advocaten, is gewaarborgd; landenbezoek, orde van advocaten; verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 6, 7.

¹⁴ Wijziging van het wetgevingsvoorstel tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, 26 juni 2024. De herziening kwam na een advies van de Raad van State waarin bezorgdheid werd geuit over de conformiteit van bepaalde amendementen van de Tweede Kamer (waarin ook wordt opgeroepen tot auditief toezicht) met de vertrouwelijkheid tussen advocaten en cliënten; Raad van State. Vermeend misbruik door sommige advocaten die ervan worden verdacht in strijd met de wet berichten aan derden door te geven, heeft reeds geleid tot strafrechtelijke procedures. Landenbezoek, Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.

vormen. Op 4 februari 2025 heeft de Tweede Kamer het herziene voorstel goedgekeurd. De orde van advocaten blijft van mening dat het voorstel in strijd is met de beginselen van noodzakelijkheid en proportionaliteit, en heeft aangedrongen op verdere wijzigingen om ervoor te zorgen dat het toezicht pas na een individuele beoordeling plaatsvindt¹⁵. De ontwerpwetgeving is nu in behandeling bij de Eerste Kamer.

Het digitaliseringsniveau van het rechtsstelsel is verder verbeterd. De digitalisering van justitie is over het algemeen gevorderd¹⁶. De digitalisering van gerechtelijke procedures door de elektronische uitwisseling van documenten en veilige elektronische communicatie via digitale portalen is verbeterd¹⁷. Er wordt gewerkt aan wetgeving voor het houden van onlinezittingen¹⁸. De beschikbaarheid van elektronische communicatiemiddelen in gerechten blijft hoog¹⁹. Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan bevat maatregelen om de strafrechtketen verder te digitaliseren, die ten doel hebben de efficiëntie te verbeteren door papierwerk in strafzaken te vervangen door digitale dossiers en door te zorgen voor permanente digitale toegang tot relevante informatie over strafprocedures²⁰. De Raad voor de Rechtspraak blijft werken aan een verhoging van het aantal gepubliceerde uitspraken, en er wordt gewerkt aan een wetgevingsvoorstel voor de publicatie van uitspraken²¹.

Er is enige vooruitgang geboekt met betrekking tot de aanbeveling om personeelstekorten en een hoge werklast bij de rechterlijke macht aan te pakken²². Het aantal opleidingsplaatsen voor rechters is geleidelijk verhoogd tot 140, wat naar verwachting toereikend is om de pensionering van ervaren rechters op te vangen²³. De Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak wees erop dat het Openbaar Ministerie in 2022 heeft aangekondigd dat in drie jaar tijd 250 nieuwe functionarissen zullen worden opgeleid. In 2023 zijn 82 functionarissen begonnen met de opleiding. Er werd verder op gewezen dat ervaren rechters vanwege hun werklast slechts over beperkte capaciteit beschikken om nieuwe kandidaten op te leiden²⁴. Er wordt ook geïnvesteerd in justitieel ondersteunend personeel²⁵. In april 2024 heeft een onafhankelijke deskundige aanbevelingen aan de minister van Rechtsbescherming en de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak gepresenteerd over manieren om de werklast van de rechterlijke macht en het Openbaar Ministerie te verlagen²⁶. De Raad voor de Rechtspraak geeft uitvoering aan deze aanbevelingen, die betrekking hebben op arbeidsomstandigheden, de inzet van ondersteunend personeel²⁷, beter beheer voorafgaand aan het proces, en innovatieprojecten²⁸. In 2025 zal een tevredenheidsonderzoek onder de werknemers worden gehouden om de doeltreffendheid van de maatregelen te bepalen²⁹. Over

¹⁵ Landenbezoek aan Nederland, orde van advocaten.

¹⁶ Grafieken 41-49 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

¹⁷ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 3.

¹⁸ Landenbezoek, Raad voor de Rechtspraak, orde van advocaten.

¹⁹ Grafiek 43 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

²⁰ Herstel- en veerkrachtplan van Nederland, 8 juli 2022.

²¹ Landenbezoek aan Nederland, Raad voor de Rechtspraak.

²² In het verslag over de rechtsstaat 2024 werd Nederland aanbevolen inspanningen te “blijven leveren om personeelstekorten en moeilijke arbeidsomstandigheden in het justitieel stelsel aan te pakken”.

²³ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 1; landenbezoek, Raad voor de Rechtspraak.

²⁴ Landenbezoek aan Nederland, Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.

²⁵ Landenbezoek aan Nederland, regering.

²⁶ J. Winter (2024).

²⁷ Landenbezoek aan Nederland, regering.

²⁸ Raad voor de Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 3.

²⁹ Landenbezoek aan Nederland, Raad voor de Rechtspraak.

het algemeen is er enige vooruitgang geboekt bij het aanpakken van tekorten aan personele middelen en de moeilijke arbeidsomstandigheden in de rechterlijke macht.

In een onafhankelijk onderzoek is aanbevolen om de tarieven van de sociale advocatuur te verhogen. De Raad voor de Rechtspraak en de orde van advocaten riepen op tot robuuste, stabiele en onafhankelijke financiering voor de rechterlijke macht in het algemeen en voor rechtsbijstand in het bijzonder, en benadrukte het belang ervan voor de rechtsstaat en de toegang tot de rechter³⁰. Dit is een belangrijk onderwerp van discussie in de Tweede Kamer³¹. De begroting in Nederland is zodanig georganiseerd dat jaarlijks een politiek debat moet plaatsvinden over het bedrag dat aan de rechtsbijstandsregeling moet worden toegewezen. De orde van advocaten pleitte voor een systeem waarbij de aanpassing van de honoraria automatisch zou verlopen³². Zij heeft haar stellingen ondersteund door te wijzen op de resultaten van een enquête onder sociaal advocaten, die wijst op een tekort aan sociaal advocaten in verschillende regio's en rechtsgebieden in Nederland³³. In een op 3 maart 2025 gepubliceerd onafhankelijk onderzoek naar het bezoldigingssysteem voor sociaal advocaten zijn verschillende aanbevelingen gedaan om de honoraria van sociaal advocaten te verhogen. In het onderzoek werd ook aanbevolen de honoraria periodiek te herijken en te indexeren en om een vergoeding voor het opleiden van nieuwe collega's te verstrekken³⁴.

De beslissing van het Openbaar Ministerie om ruimer gebruik te maken van de mogelijkheid om over bepaalde strafzaken te beslissen zonder dat die voor de rechter hoeven te komen, heeft tot bezorgdheid geleid. Het Openbaar Ministerie kan een misdrijf waarop een gevangenisstraf van niet meer dan zes jaar is gesteld, buitengerechtelijk afhandelen door middel van een strafbeschikking waarbij een taakstraf of boete wordt opgelegd³⁵. Van deze mogelijkheid is tot dusver gebruik gemaakt voor minder ernstige misdrijven. In 2025 heeft het Openbaar Ministerie besloten het gebruik ervan tijdelijk uit te breiden tot het volledige spectrum van strafbare feiten, binnen de wettelijke grenzen, om zo de werklust van de strafrechter te verlichten, zodat de capaciteit van de rechterlijke macht wordt benut voor de ernstigste misdrijven, en de frequentie van korte vrijheidsstraffen te verminderen zodat die doeltreffender kunnen worden ingezet. De Raad voor de Rechtspraak bekritiseerde de nieuwe aanpak en stelde dat deze de strafrechter buiten spel zet en de rechtsstaat ondermijnt³⁶. De procureur-generaal van de Hoge Raad had reeds gewezen op een gebrek aan waarborgen bij de uitvoering van dit beleid door het Openbaar Ministerie³⁷. Ook politievakbonden hebben de nieuwe aanpak betwist en erop gewezen dat zaken die dankzij hard werk van de agenten

³⁰ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 9-10; Raad voor de Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 1.

³¹ Landenbezoek, Tweede Kamer; tijdens een wetgevingsoverleg over de wijziging van de wet op de rechterlijke organisatie is een resolutie ingediend, waarbij een afzonderlijk begrotingshoofdstuk voor de rechterlijke macht is ingevoerd. De stemming over deze resolutie is uitgesteld in afwachting van het advies van de Raad van State. De vaste commissie voor Justitie en Veiligheid van de Tweede Kamer heeft op 13 maart 2025 gedebatteerd over gesubsidieerde rechtsbijstand.

³² Landenbezoek, orde van advocaten.

³³ Orde van advocaten (2024). In het onderzoek wordt geconcludeerd dat in de afgelopen vijf jaar 900 sociaal advocaten het vak hebben verlaten, wat neerkomt op 13 %. 2 500 sociaal advocaten gaan met pensioen. Er zijn ook aanwijzingen dat rechtzoekenden geen sociaal advocaat kunnen vinden.

³⁴ Commissie Van der Meer II (2025); de regering heeft ook diverse initiatieven op het gebied van onderwijs, beroepsopleiding en een bijdrage van advocaten genomen. Zij heeft eveneens een project aangekondigd om een visie op de toekomst van de sociale advocatuur te ontwikkelen. Dit project zal naar verwachting in het derde kwartaal van 2025 worden afgerond.

³⁵ Op basis van artikel 257a van het Nederlandse Wetboek van Strafvordering.

³⁶ Raad voor de Rechtspraak (2025b).

³⁷ Hoge Raad der Nederlanden (2022).

aanhangig zijn gemaakt vervolgens met een boete of een taakstraf worden afgedaan³⁸. De orde van advocaten verzocht om rechtshulp en rechtsbijstand in deze buitengerechtelijke schikkingsprocedure³⁹. Naar aanleiding van deze bezorgdheden heeft het Openbaar Ministerie meegedeeld dat de uitbreiding van de toepassing van de strafbeschikking beperkt zal blijven tot veel voorkomende strafbare feiten, zoals winkeldiefstal en heling. Het komende jaar zal het Openbaar Ministerie de gevolgen van dit besluit voor de rechterlijke macht en de slachtoffers beoordelen⁴⁰. Daarnaast heeft de procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden een vervolgstudie over deze kwestie aangekondigd⁴¹. Ook het WODC verricht onderzoek op dit gebied. Het College van procureurs-generaal wacht op de resultaten van deze studies en zal geen nieuwe instructies uitvaardigen om het gebruik van de strafbeschikking verder op te voeren⁴².

Efficiëntie

De efficiëntie van het justitiële stelsel blijft hoog. De processen in eerste aanleg in civiele, bestuursrechtelijke, handelsrechtelijke en andere zaken duren nog steeds kort⁴³ en het afhandelingspercentage is hoog⁴⁴. De geschatte tijd voor de behandeling van zaken bij de bestuursrechter in eerste aanleg is gestegen (267 dagen in 2023, tegenover 257 in 2022)⁴⁵. Het afhandelingspercentage van civiele, handels- en andere zaken in eerste aanleg is in 2023 gestegen tot 100 %⁴⁶. Het afhandelingspercentage van zaken in eerste aanleg is gedaald tot 88 % in 2023⁴⁷. Gegevens over de efficiëntie van civiele en handelszaken ontbreken nog steeds⁴⁸.

II. CORRUPTIEBESTRIJDING

Deskundigen, burgers en bedrijfsleiders percipiëren het niveau van corruptie in de overheidssector nog steeds als relatief laag. In de corruptieperceptie-index 2024 van Transparency International scoort Nederland 78/100, waarmee het in de Europese Unie op de vijfde plaats en wereldwijd op de negende plaats staat⁴⁹. Deze perceptie is in de afgelopen vijf jaar verslechterd⁵⁰. Uit de speciale Eurobarometer over corruptie van 2025 blijkt dat 56 % van de respondenten corruptie als een in eigen land wijdverbreid fenomeen beschouwt (EU-gemiddelde: 69 %) en dat 11 % van de respondenten zich in het dagelijkse leven persoonlijk getroffen voelt door corruptie (EU-gemiddelde: 30 %). Wat het bedrijfsleven betreft, beschouwt 52 % corruptie als een wijdverbreid fenomeen (EU-gemiddelde: 63 %) en 15 % als een probleem bij het zakendoen (EU-gemiddelde: 35 %). Voorts vindt 47 % van de

³⁸ “Dutch prosecutors push for more fines, community service instead of prison”, NL Times (2025).

³⁹ Orde van advocaten (2025).

⁴⁰ Openbaar Ministerie (2025a).

⁴¹ Hoge Raad der Nederlanden (2025).

⁴² Landenbezoek aan Nederland, regering.

⁴³ Grafiek 4 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁴ Grafiek 9 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁵ Grafiek 7 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁶ Grafiek 9 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁷ Grafiek 11 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁸ Grafiek 5 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

⁴⁹ De gepercipieerde mate van corruptie is als volgt gerangschikt: laag (de score voor de perceptie onder deskundigen en bedrijfsleiders van corruptie in de overheidssector is hoger dan 79); relatief laag (score tussen 79 en 60), relatief hoog (score tussen 59 en 50), hoog (score lager dan 50).

⁵⁰ In 2020 was de score 82, tegenover 78 in 2024. Bij een verschil van meer dan vijf punten is er sprake van een aanzienlijke daling/stijging; bedraagt het verschil vier of vijf punten, dan is er sprake van een verbetering/verslechtering; en als het verschil 1 tot 3 punten bedraagt, dan is de situatie relatief stabiel gebleven.

respondenten dat het aantal met succes vervolgde zaken volstaat om corruptiepraktijken te ontmoedigen (EU-gemiddelde: 36 %), en vindt 45 % van de ondernemingen dat burgers en bedrijven die betrapt worden op het omkopen van een hoge ambtenaar, adequaat worden gestraft (EU-gemiddelde: 33 %) ⁵¹.

De regering heeft een eerste nationaal beleid voor corruptiebestrijding vastgesteld. Na overleg dat in 2022 van start is gegaan ⁵², heeft de regering in juni 2025 een initiatief goedgekeurd ter voorkoming en bestrijding van corruptie. Het beleid omvat vier pijlers om de werkzaamheden op het gebied van corruptiebestrijding aan te sturen: het aanpakken van de belangrijkste kwetsbaarheden (door voltooiing van de lopende nationale risicobeoordeling), het versterken van overheidsprocessen en -systemen, het bevorderen van preventieve maatregelen in de particuliere sector en het waarborgen van een efficiënte strafrechtelijke reactie ⁵³. In het verleden is gewezen op het ontbreken van een strategisch kader voor corruptiebestrijding ⁵⁴.

Het publieke debat over de strafbaarstelling van ongeoorloofde beïnvloeding is geïntensiveerd ⁵⁵. Een aantal prominente corruptiezaken heeft een nieuwe impuls gegeven aan het debat over de strafbaarstelling van ongeoorloofde beïnvloeding ⁵⁶. Het Openbaar Ministerie en de Rijksrecherche hebben echter geen wijzigingen van de huidige regels voorgesteld, terwijl maatschappelijke organisaties hun oproep om het bestaande rechtskader te versterken, met klem hebben herhaald ⁵⁷. De regering gaf aan dat zij de kwestie opnieuw zou beoordelen na de vaststelling van de EU-richtlijn ter bestrijding van corruptie ⁵⁸. De wetgeving inzake de procedure voor de vervolging en de berechting van ministers en Kamerleden, die als achterhaald wordt beschouwd, wordt eveneens bijgewerkt ⁵⁹.

Het onderzoek naar en de vervolging van corruptiemisdrijven blijven doeltreffend en de samenwerking om corruptie in verband met georganiseerde misdaad aan te pakken, wordt voortgezet. Het onderzoek naar en de vervolging van binnenlandse corruptiemisdrijven verlopen nog steeds naar behoren, ook in zaken op hoog niveau; rechercheurs en het OM maken geen melding van specifieke belemmeringen. De regering heeft toegezegd een extra 5 miljoen EUR toe te wijzen aan de Rijksrecherche, het Anti-Corruptie Centrum van de Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) en de rechterlijke macht, en om de corruptie in de

⁵¹ Gegevens van de speciale Eurobarometer 561 (2025) en Flash Eurobarometer 557 (2025).

⁵² Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 4-5, en landenbezoek aan Nederland, Ministerie van Justitie.

⁵³ Nederlandse regering (2025f), blz. 1-8.

⁵⁴ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 11-12. Aangezien Nederland niet beschikt over een strategisch kader voor corruptiebestrijding, scoort het bijvoorbeeld laag op de OESO (2025) Public Integrity Indicator voor de kwaliteit van het strategisch kader.

⁵⁵ De strafbaarstelling van “ongeoorloofde beïnvloeding” is een doelstelling die maatschappelijke organisaties al lange tijd nastreven maar waartegen tot dusver geen actie is ondernomen. Verslag over de rechtsstaat 2022, Nederland, blz. 9.

⁵⁶ Trouw (2025) en NRC (2025).

⁵⁷ Landenbezoek aan Nederland, Openbaar Ministerie en de Rijksrecherche, TI, NHC, FPU en NJC (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 13, Civil Liberties Union for Europe (2025), blz. 742 en Trouw (2025).

⁵⁸ Ministerie van Justitie (2025a), blz. 4. Voorstel voor een richtlijn ter bestrijding van corruptie COM(2023) 234 final.

⁵⁹ Er loopt sinds januari 2025 een openbare raadpleging over de wetgeving en die zal naar verwachting in 2025 worden aangekondigd. Het betreft een wijziging van zowel de grondwet als de wet om ervoor te zorgen dat vervolging van Kamerleden en ministers met meer onafhankelijkheid en onder leiding van de procureur-generaal wordt uitgevoerd. Nederlandse regering (2024).

overheidssector te bestrijden⁶⁰. In 2024 heeft het OM 29 personen aangeklaagd wegens corruptie (41 in 2023)⁶¹. Daarnaast zijn in 2024 definitieve veroordelingen uitgesproken in 8 zaken in eerste aanleg en in 30 zaken in hoger beroep⁶². Geen van de zaken van het EOM in 2024 betrof corruptiemisdrijven⁶³. De Nationale Samenwerking tegen Ondermijnende Criminaliteit (NSOC) is in december 2024 opgedoekt omdat die niet tot een effectievere samenwerking leidde⁶⁴. Volgens het Openbaar Ministerie en de bevoegde ministeries werkt de bestaande samenwerking in de praktijk goed⁶⁵. Een nieuwe Serious Crime Taskforce heeft tot doel de samenwerking tussen de wetshandhaving en de bancaire sector te stimuleren en zich te richten op factoren die de georganiseerde misdaad bevorderen⁶⁶. De FIOD heeft intern functies opnieuw toegewezen om de capaciteit voor onderzoek naar buitenlandse omkoping te vergroten. Deze taskforce is sinds mei 2025 volledig operationeel, maar hiermee wordt slechts gedeeltelijk tegemoetgekomen aan de bezorgdheid over de doeltreffende opsporing van buitenlandse omkopingszaken⁶⁷. Een algemene uitbreiding van de capaciteit van het Openbaar Ministerie zou ook een positief effect moeten hebben. Richtsnoeren voor zelfcontrole en zelfmelden van financiële/economische criminaliteit (waaronder buitenlandse omkoping) zijn op 1 januari 2025 in werking getreden, waardoor ondernemingen meer duidelijkheid krijgen. Het Openbaar Ministerie heeft zijn richtsnoeren betreffende het onderzoek naar en de vervolging van buitenlandse omkoping, ook inzake buitengerechtelijke schikkingen, gewijzigd, maar het maatschappelijk middenveld vindt die nog steeds te ondoorzichtig⁶⁸.

Er zijn maatregelen getroffen om ongeoorloofde toegang tot officiële databases op te sporen en te voorkomen. De politie heeft een nieuw monitoringprogramma ingevoerd om gevallen van mogelijk ongeoorloofde toegang tot officiële databases door corrupte ambtenaren en politiefunctionarissen beter te signaleren⁶⁹. In 2024 heeft de Rijksrecherche 15 gevallen van het lekken van informatie en 20 gevallen van corruptie binnen de autoriteiten onderzocht⁷⁰. De Rijksrecherche en het Openbaar Ministerie blijven verslag uitbrengen aan de bevoegde

⁶⁰ Circa 3 miljoen EUR gaat naar de Rijksrecherche, de FIOD en de rechterlijke macht (met inbegrip van het Openbaar Ministerie). 1 miljoen EUR moet nog worden toegewezen, maar is bestemd voor het anticorruptiebeleid, dat gericht is op corruptie in zowel de publieke als de particuliere sector. 1 miljoen EUR moet worden verdeeld onder de politie, de FIOD, de Rijksrecherche en de rechterlijke macht (met inbegrip van het Openbaar Ministerie) voor de uitvoering van de komende EU-richtlijn ter bestrijding van corruptie. Landenbezoek aan Nederland, Openbaar Ministerie en rechtshandhaving, Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 6 en Nederlandse regering (2025d).

⁶¹ Alleen gegevens in verband met omkopingszaken. Er zijn geen gegevens beschikbaar over het aantal onderzoeken.

⁶² Dit betreft zaken waarin inbreuken op een of meer corruptiemisdrijven zijn aangetoond. Het aantal definitieve veroordelingen heeft alleen betrekking op het aantal zaken waarin veroordelingen zijn uitgesproken, en niet op het aantal verdachten dat per zaak is veroordeeld. Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 13-14.

⁶³ EOM (2025), blz. 47.

⁶⁴ Naar aanleiding van een motie van de Tweede Kamer. Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 7-8, en motie van het lid Michon-Derkzen c.s. Kamerstukken II 2023-2024, 36 560 VI nr. 15.

⁶⁵ Ministerie van Justitie (2025a), blz. 7-8, en landenbezoek aan Nederland, Openbaar Ministerie en het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

⁶⁶ Nederlandse regering (2025a).

⁶⁷ De fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst (FIOD) en het Anti-Corruptie Centrum (ACC). Landenbezoek aan Nederland, Openbaar Ministerie, en het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 14-15.

⁶⁸ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 7, en TI, NHC, FPU en NJC (2025), blz. 13, 20-21.

⁶⁹ Het programma omvat algoritmische risicoanalyse. Problemen op dit gebied hebben te maken met ontoereikend uitgeruste IT-systemen waarmee het niet mogelijk is om de identiteit te traceren van personen die op ongeoorloofde wijze toegang hebben tot de specifieke gegevens. Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 8, en landenbezoek aan Nederland, politie. Zie ook het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 12-13.

⁷⁰ Openbaar Ministerie (2025b), blz. 64.

autoriteiten over de afgifte van identificatiedocumenten met gegevensbeveiliging en over toegangsbeheer in informatiesystemen van de overheid⁷¹.

Er zijn plannen aangekondigd om de coördinatie van de integriteit van ambtenaren te verbeteren om gevolg te geven aan de aanbevelingen van de Rekenkamer. Een herziene gedragscode voor ambtenaren zal naar verwachting op 1 januari 2026 in werking treden. De gedragscode zal een samenvatting geven van alle integriteitsregels, richtsnoeren bieden bij de besluitvorming en het belang van een cultuur van integriteit benadrukken. Er zal ook een externe integriteitscommissie worden opgericht waaraan ambtenaren vermoedens van schendingen van integriteit en misbruiken rechtstreeks kunnen melden⁷². De Rekenkamer heeft tekortkomingen vastgesteld, zoals een terughoudendheid om vermoedelijke wanpraktijken te melden en een gebrek aan doeltreffende coördinatie- en preventiemechanismen⁷³. In reactie hierop had de regering aangekondigd voornemens te zijn de coördinerende rol van de minister van Binnenlandse Zaken te versterken, de rol van integriteitscoördinatoren in afzonderlijke ministeries te verbeteren en op het integriteitsbeleid binnen de centrale overheid toe te zien⁷⁴. De politie breidt ook haar integriteitsdienst verder uit en beraadt zich over manieren om uitvoering te geven aan de openstaande aanbeveling van de Greco inzake de registratie van geschenken bij de politie⁷⁵.

De regering had aangekondigd voornemens te zijn de regeling inzake vermogens- en belangenverklaringen van ministers en staatssecretarissen in 2027 te herzien. Volgens de gedragscode van 2022⁷⁶ moeten de ministers elke aanvaarding van financiële belangen melden aan de Tweede Kamer. Er is echter geen toezichtmechanisme en het systeem berust op eigen verantwoordelijkheid en op het beginsel van parlementair vertrouwen⁷⁷, waarover belanghebbenden hun twijfels blijven uiten⁷⁸. Een eerdere regering had nieuwe integriteitsmaatregelen ingevoerd, waaronder een zelfbeoordeling van nieuwe ministers, de benoeming van twee integriteitsadviseurs op hoog niveau voor zowel ministers als staatssecretarissen, en opleidingen over integriteit bij het aantreden⁷⁹. Dit beleid is in 2024 in de praktijk gebracht in het kader van de regeringsformatie⁸⁰. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken acht dit beleid voldoende doeltreffend, terwijl het ontslag van een staatssecretaris in verband met zijn vermogensverklaring problemen met de bestaande aanpak aan de orde stelde⁸¹. In antwoord daarop had de regering haar voornemen aangekondigd om in de aanloop naar de volgende verkiezingen⁸² een herziening door te voeren van de regels inzake

⁷¹ Openbaar Ministerie (2025b), blz. 64-65.

⁷² Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 6 en 10 en Ministerie van Justitie (2025a), blz. 6.

⁷³ Rekenkamer (2024) en landenbezoek aan Nederland, Rekenkamer.

⁷⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025b), blz. 2-4.

⁷⁵ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 6, en landenbezoek aan Nederland, politie.

⁷⁶ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 16.

⁷⁷ Regeringsleden kunnen worden verzocht hun ambt neer te leggen als zij het vertrouwen van een parlementaire meerderheid verliezen. Zie het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 16.

⁷⁸ De doeltreffendheid van de gedragscode werd eerder bekritiseerd door de Greco en de Open State Foundation, en deze kritiek werd nogmaals bevestigd door Transparency International. Verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 16.

⁷⁹ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 16.

⁸⁰ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 9-10, en Ministerie van Justitie (2025a), blz. 5.

⁸¹ Landenbezoek aan Nederland, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; Ministerie van Justitie (2025a), blz. 5, Transparency International (2024a).

⁸² Ministerie van Justitie (2025a), blz. 5 en kabinet van de minister-president (2025).

vermogensverklaringen in 2027, die bekritiseerd werden omdat mogelijke herziene regels pas vanaf de volgende zittingsperiode van toepassing zouden zijn⁸³.

De handhaving van het bestaande systeem van vermogens- en belangenverklaringen in de Tweede Kamer is onderworpen aan openbaar toezicht. Er blijven problemen bestaan met de vermogens- en belangenverklaringen in de Eerste en Tweede Kamer en met het algemene mandaat van het College van onderzoek integriteit⁸⁴. De onafhankelijke integriteitsadviseur van de Tweede Kamer heeft in maart 2024 een memorandum verspreid over de verplichtingen voor Kamerleden. In september 2024 heeft de Kamer ook de gedragscode gewijzigd om het College van onderzoek integriteit in staat te stellen bij tekortkomingen een door het College bepaalde instructie of schorsing op te leggen⁸⁵. Belanghebbenden hebben erop gewezen dat meer dan een derde van de Kamerleden geen of slechts onvoldoende melding maakt van hun nevenfuncties en belangen en dat de regels niet worden gehandhaafd⁸⁶. Hoewel het College van onderzoek integriteit het verzuim van de Kamerleden om vermogen en belangen aan te geven, blijft onderzoeken op basis van individuele klachten, heeft er tot dusver geen verdere follow-up plaatsgevonden met betrekking tot de algemene werking van het systeem⁸⁷. Wat de regels in de Eerste Kamer betreft, heeft het maatschappelijk middenveld verklaard dat het presidium van de Eerste Kamer niet goed toegerust is om schendingen van de regels inzake vermogens- en belangenverklaringen te onderzoeken en te bestraffen⁸⁸.

Er is aanzienlijke vooruitgang geboekt met betrekking tot de aanbeveling inzake regels voor draaideurpraktijken, aangezien de desbetreffende wet door de Tweede Kamer is vastgesteld⁸⁹. De nieuwe wet, waarbij een termijn van twee jaar wordt ingevoerd gedurende welke voormalige ministers en staatssecretarissen verplicht advies moeten inwinnen bij een adviescollege over hun nieuwe betaalde arbeid⁹⁰, is in juni 2025 door de Tweede Kamer goedgekeurd⁹¹. Het maatschappelijk middenveld heeft het voorgestelde systeem bekritiseerd en stelt dat het niet voldoet aan de internationale normen, aangezien het bijna volledig zou berusten op eigen verantwoordelijkheid en een “namen noemen”-mechanisme, en geen verplichte opvolging van het ontvangen advies vereist⁹². Gezien de vorderingen in het wetgevingsproces is er aanzienlijke verdere vooruitgang geboekt op het gebied van regels inzake draaideurconstructies.

⁸³ Landenbezoek aan Nederland, Transparency International.

⁸⁴ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 16-17, landenbezoek aan Nederland, Transparency International en Civil Liberties Union for Europe (2025), blz. 746-748.

⁸⁵ Tweede Kamer (2025), blz. 5-6.

⁸⁶ Naar aanleiding van berichten in de media heeft Transparency International hierover een brief gestuurd naar de Greco. Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 16-17.

⁸⁷ Landenbezoek aan Nederland, Transparency International.

⁸⁸ Civil Liberties Union for Europe (2025), blz. 746-748.

⁸⁹ In het verslag over de rechtsstaat 2024 werd Nederland aanbevolen tot “herziening van de regels inzake draaideurpraktijken waarbij voormalige ministers en staatssecretarissen betrokken zijn, met inbegrip van een afkoelingsperiode van twee jaar en beperkingen op betaalde activiteiten, af te ronden”.

⁹⁰ Het wetsvoorstel “regels vervolgfuncties bewindspersonen” van 2023 is in april 2024 in de parlementaire procedure ingediend. Zie het verslag over de rechtsstaat 2023, Nederland, blz. 14-15 en het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 17-18.

⁹¹ Tweede Kamer (2025).

⁹² Bijdrage van TI, NHC, FPU en NJC (2025), blz. 14 en Civil Liberties Union for Europe (2025), blz. 744.

Er is beperkte vooruitgang geboekt met betrekking tot de aanbeveling inzake transparantie van lobbyactiviteiten⁹³, aangezien de regering enkele procedurele verbeteringen heeft aangekondigd, maar er nog geen ingrijpende hervorming van de bestaande regels heeft plaatsgevonden. Naar aanleiding van verzoeken om een transparantieregister voor ministers en staatssecretarissen en een eerste studie over de manier om transparantie binnen de regering te bevorderen⁹⁴, is in 2024 een tweede studie gepubliceerd⁹⁵. Deze studies hebben twijfels doen rijzen over de doeltreffendheid van het bestaande systeem⁹⁶. In de recentste studie worden strengere maatregelen aanbevolen om de transparantie van lobbyactiviteiten te waarborgen, zoals een transparantieregister⁹⁷. In opvolging daarvan heeft de regering procedurele verbeteringen van het bestaande systeem aangekondigd, zoals het vereenvoudigen van de bladzijde waarop de agenda's worden gepubliceerd en het verstrekken van verdere richtsnoeren aan de ministers over de wijze waarop die moeten worden gepubliceerd. De regering heeft echter vooralsnog uitdrukkelijk uitgesloten dat het bestaande systeem grondiger wordt hervormd of dat er een transparantieregister wordt ingevoerd⁹⁸. Hoewel er nog geen besluit is genomen over de beleidsopties, is de regering overgegaan tot het raadplegen van de belanghebbenden over de instelling van een transparantieregister, mocht deze optie in de toekomst in aanmerking worden genomen⁹⁹. Maatschappelijke organisaties hebben aangevoerd dat, zoals uit de studie blijkt, alleen een transparantieregister kan zorgen voor de nodige efficiëntie en transparantie, en ze blijven het gebrek aan doeltreffendheid van het bestaande systeem bekritisieren¹⁰⁰. Gezien de aangebrachte procedurele verbeteringen, maar aangezien er nog geen ingrijpende hervorming heeft plaatsgevonden, is er beperkte vooruitgang geboekt met betrekking tot de transparantie van lobbyactiviteiten.

De Wet op de politieke partijen is aan de Tweede Kamer voorgelegd, na advies van de Raad van State. Het ontwerp van de nieuwe Wet op de politieke partijen is in mei 2025 aan de Tweede Kamer voorgelegd¹⁰¹. Met deze wet worden transparantieregels voor de organisatie van politieke partijen ingevoerd. Ook de bestaande Wet financiering politieke partijen zou erin worden opgenomen¹⁰². De wet maakt ook de financiering van lokale politieke partijen mogelijk. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken heeft de wetgeving herzien, met name ten

⁹³ In het verslag over de rechtsstaat 2024 werd Nederland aanbevolen “strengere transparantieregels vast te stellen voor lobbyactiviteiten voor leden van de regering en het parlement”.

⁹⁴ In deze studie werd geconcludeerd dat de regering, in plaats van een lobbyregister in te voeren, de reeds bestaande transparantieregels moet aanscherpen, namelijk de publicatie van ministeriële agenda's en wetgevingsvoetafdrukken; zie ook het verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 18-19.

⁹⁵ Universiteit Leiden (2024).

⁹⁶ Het bestaande systeem berust op de publicatie van wetgevingsvoetafdrukken, van een overzicht van de in het wetgevingsproces geraadpleegde belanghebbenden, van ministeriële agenda's, en van benoemingen van ministers door het onderwerp van de benoeming en de contactpersoon onder de uitsluitende verantwoordelijkheid van elk regeringslid openbaar te maken. Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 18-19.

⁹⁷ Universiteit Leiden (2024), blz. 4-8 en blz. 51-52.

⁹⁸ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025a).

⁹⁹ Deze stap was ook onderdeel van de aanbevelingen uit de bovengenoemde studies. De resultaten van deze raadplegingen zullen onmiddellijk na de zomer van 2025 aan de Tweede Kamer worden meegedeeld.

¹⁰⁰ Transparency International (2025a, b).

¹⁰¹ Landenbezoek aan Nederland, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Nederlandse regering (2025e).

¹⁰² De Wet op de politieke partijen heeft onder meer tot doel de activiteiten van buitenlandse partijen te reguleren en bevat een verbod op partijen die een daadwerkelijke en ernstige bedreiging voor de democratische rechtsstaat vormen doordat ze die willen ondermijnen of afschaffen. Verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 18-19.

aanzien van verboden of beperkingen op buitenlandse donaties. De Raad van State had aanvankelijk aanbevolen deze bepalingen verder uit te werken¹⁰³.

Er wordt gedebatteerd over een herziening van de wetgeving inzake klokkenluiders. Mogelijke wijzigingen van de wetgeving inzake klokkenluiders¹⁰⁴, zoals de invoering van anonieme meldingen, en toezichts- en sanctiebevoegdheden voor het Huis voor Klokkenluiders, worden overwogen¹⁰⁵. Ook het maatschappelijk middenveld heeft hiertoe opgeroepen¹⁰⁶. Het Huis voor Klokkenluiders en maatschappelijke organisaties hebben gewezen op de complexiteit van de wetgeving en hoe moeilijk het is om te voldoen aan het criterium “algemeen belang”, wat een vereiste is voor de bescherming van personen die inbreuken melden, met uitzondering van schendingen van het Unierecht, in de zin van de klokkenluidersregeling¹⁰⁷. De huidige verslagen zijn voornamelijk afkomstig van de particuliere sector¹⁰⁸ en hebben betrekking op onveilige omgevingen op het werk¹⁰⁹. Er zijn geen specifieke gegevens over het aantal meldingen met betrekking tot corruptie.

Er wordt verder gewerkt aan het aanpakken van omkoping van regeringsfunctionarissen door de georganiseerde misdaad en het aanwijzen van andere prioritaire sectoren. Uit de Flash Eurobarometer over de houding van bedrijven ten opzichte van corruptie in de EU blijkt dat 19 % van de Nederlandse bedrijven (het EU-gemiddelde is 25 %) van mening is dat corruptie hen in de afgelopen drie jaar heeft belet een overheidsopdracht of openbare aanbesteding binnen te halen¹¹⁰. Volgens het scorebord van de eengemaakte markt en het concurrentievermogen inzake toegang tot overheidsopdrachten bestaat in Nederland 19 % van de aanbestedingen uit inschrijvingen met één bidder in 2023 (het EU-gemiddelde is 29 %) en 64 % van de bedrijven beoordeelt de onafhankelijkheid van de organen die toezicht uitoefenen op de gunning van overheidsopdrachten (rechtbanken) als zeer goed of redelijk goed¹¹¹. Overheidsopdrachten worden gezien als een van de belangrijkste gebieden met een hoog risico op corruptie in het land¹¹². De nationale risicobeoordeling inzake corruptie, waartoe in april 2024 opdracht is gegeven, zal naar verwachting eind 2025 worden afgerond¹¹³. Er wordt een specifiek regeringsprogramma voor de bestrijding van georganiseerde ondermijnende criminaliteit voortgezet, waarbij corruptie als onderdeel van deze aanpak wordt beschouwd en corruptierisico's in particuliere en overheidsinstanties worden beoordeeld¹¹⁴. Nu de

¹⁰³ Raad van State (2024).

¹⁰⁴ Sinds 2023 van kracht en gericht op de omzetting van de EU-richtlijn inzake de bescherming van klokkenluiders. Verslag over de rechtsstaat 2023, Nederland, blz. 16.

¹⁰⁵ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 10.

¹⁰⁶ Transparency International (2024b).

¹⁰⁷ Huis voor Klokkenluiders (2025), blz. 11, bijdrage van TI, NHC, FPU en NJC (2025), blz. 18, Transparency International (2024b) en landenbezoek aan Nederland, Huis voor Klokkenluiders en Transparency International.

¹⁰⁸ Landenbezoek aan Nederland, Huis voor Klokkenluiders.

¹⁰⁹ Bedreigingen, intimidatie, machtsmisbruik enz.

¹¹⁰ Flash Eurobarometer 557: Businesses' attitudes towards corruption in the EU (2025). Dit is 6 procentpunt lager dan het EU-gemiddelde.

¹¹¹ Grafiek 59 van het EU-scorebord voor justitie 2025.

¹¹² Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 20.

¹¹³ De risicobeoordeling wordt uitgevoerd door het WODC en heeft tot doel de grootste corruptiedreigingen, het algemene risiconiveau van deze dreigingen en de potentiële weerbaarheid tegen corruptie in de publieke en particuliere sector op lokaal, provinciaal en nationaal niveau in kaart te brengen. Dit is een van de vier verschillende risicobeoordelingen die momenteel worden uitgevoerd. Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 12; Ministerie van Buitenlandse Zaken (2024a), blz. 7 en Ministerie van Justitie (2025a), blz. 6-7.

¹¹⁴ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 12-13, en Ministerie van Buitenlandse Zaken (2024a), blz. 6.

bedreigingen voor lokale politici zijn toegenomen, wordt in een evaluatie aanbevolen het Netwerk Weerbaar Bestuur te hervormen¹¹⁵. De voorgestelde wetgeving inzake verscherpte gemeentelijke risicoscreening blijft deel uitmaken van het wetgevingsproces¹¹⁶. De gezondheidssector blijft bijzonder gevoelig voor corruptie. Het publiek-private partnerschap tussen het Anti-Corruptie Centrum van de fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst en de banksector richt zich daarom op de gezondheidssector om corruptie onder gezondheidswerkers op te sporen¹¹⁷. Het Huis voor Klokkenluiders onderzoekt momenteel de integriteit van beheersystemen in ziekenhuizen en zal in 2025 richtsnoeren voor ziekenhuizen uitvaardigen¹¹⁸.

III. MEDIAPLURIFORMITEIT EN -VRIJHEID

De regulerende instantie voor de media (het Commissariaat voor de Media) functioneert nog steeds efficiënt en onafhankelijk. Zij heeft gevolg gegeven aan de aanbevelingen van de commissie¹¹⁹ die door de Stichting Nederlandse Publieke Omroep (NPO) is opgericht om wangedrag en onveilige werkomgevingen binnen de nationale publieke omroepen te onderzoeken. Zo bracht zij onder meer verslag uit over de actieplannen waar zij alle publieke omroepen en hun overkoepelende organisatie — de NPO¹²⁰ — om had gevraagd en waarbij de nadruk werd gelegd op de behoefte aan sterk leiderschap, beter toezicht en nieuwe ethische normen ter ondersteuning van culturele veranderingen op lange termijn¹²¹. Daarnaast heeft zij een meerjarenstrategie 2025-2030 aangenomen, die gericht is op het versterken van nieuwsdiensten, het waarborgen van een goed functionerend openbaremedialandschap en het tot stand brengen van een veiligere onlineomgeving voor minderjarigen, waarbij de toenemende invloed van sociale media en door AI gestuurde inhouds distributie wordt onderkend¹²².

Er zijn stappen gezet om bepaalde zorgen over de toereikendheid van de Raad voor de Journalistiek weg te nemen¹²³. De Raad voor de Journalistiek heeft actie ondernomen naar aanleiding van de bezorgdheid van verschillende mediakanalen dat de Raad steeds meer werd gebruikt als voorbereidende stap voor gerechtelijke procedures, waardoor zijn rol als zelfregulerend, niet-rechterlijk orgaan werd ondermijnd. Daarnaast zijn er ook vragen gesteld over het vermogen van de Raad om complexe zaken te behandelen¹²⁴. Als reactie hierop heeft de Raad voor de Journalistiek onder meer beperkingen gesteld aan de omvang en de complexiteit van de klachten die hij zal behandelen, teneinde voorrang te geven aan zaken waarin zijn bemiddelende rol de grootste meerwaarde biedt¹²⁵. Ook is een nieuwe

¹¹⁵ Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (2024).

¹¹⁶ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 9-10 en landenbezoek aan Nederland, Ministerie van Justitie en Ministerie van Binnenlandse Zaken.

¹¹⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2024a), blz. 8, en Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 11, en TI, NHC, FPU en NJC (2025), blz. 19. Dit volgt op een grote corruptiezaak bij een grote cardiologische afdeling, zie het verslag over de rechtsstaat 2024, blz. 20-21.

¹¹⁸ Landenbezoek aan Nederland, Huis voor Klokkenluiders.

¹¹⁹ Onderzoekscommissie Gedrag en Cultuur Omroepen (OGCO).

¹²⁰ Nederlandse Publieke Omroep.

¹²¹ Landenbezoek aan Nederland, Commissariaat voor de Media.

¹²² NPO (2024).

¹²³ Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland. De Raad voor de Journalistiek houdt toezicht op journalistieke ethische normen en onderzoekt klachten over mogelijke schendingen van goede journalistieke praktijken.

Hij kan adviezen uitbrengen die openbaar worden gemaakt. In tegenstelling tot de rechter kan de Raad geen rectificaties of sancties opleggen.

¹²⁴ Ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 23.

¹²⁵ Raad voor de Journalistiek (2023).

beleidsmaatregel ingevoerd die klagers ertoe verplicht af te zien van juridische stappen met betrekking tot dezelfde publicatie indien zij hun zaak aan de Raad willen voorleggen¹²⁶. Hoewel klagers en verweerders zich kunnen laten bijstaan door juristen, moedigt de Raad rechtstreekse deelname aan om te voorkomen dat hoorzittingen formeler worden dan met deze “zelfregulerende”, kosteloze en vrijwillige procedure wordt beoogd. Hoewel het nog te vroeg is om de impact van deze veranderingen volledig te beoordelen, hebben ngo’s en de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) zich voorzichtig optimistisch getoond. Zij onderstrepen ook het belang van een brede deelname van de media aan het systeem van de Raad, die nog steeds de steun geniet van de meeste grote kanalen¹²⁷.

De regering heeft een hervorming van de publieke media voorbereid, waarmee enige vooruitgang is geboekt met betrekking tot de aanbeveling om het bestuur van publieke media en hun vermogen om journalistieke normen te handhaven, te versterken¹²⁸. Er wordt een wetgevingsvoorstel voorbereid over de hervorming van de publieke media, dat in overeenstemming moet zijn met de Europese verordening mediavrijheid (EMFA) en dat naar verwachting in 2026 zal worden ingediend¹²⁹. Ter voorbereiding van dit wetsvoorstel is in mei 2025 een gedetailleerde beleidsbrief uitgebracht¹³⁰. In de brief wordt voorgesteld het aantal publieke mediakanalen te verminderen en worden concrete maatregelen uiteengezet om de redactionele onafhankelijkheid, de journalistieke normen en het toezicht te versterken. Daarnaast zouden er nieuwe verantwoordingsmechanismen worden ingevoerd en zou het huidige vergunningstelsel worden afgeschaft. Er zal een beleidsbrief met aanvullende details worden uitgebracht. Tegelijkertijd hebben de bevestigde jaarlijkse bezuinigingen vanaf 2027¹³¹ aanleiding gegeven tot bezorgdheid over het vermogen van de publieke omroep om zijn mandaat op alle platforms en bij alle doelgroepen te blijven vervullen¹³². Er is eveneens bezorgdheid geuit naar aanleiding van de aangekondigde btw-verhogingen voor cultuurgooier, met inbegrip van gedrukte en onlinemedi, gezien de mogelijke gevolgen ervan voor de inkomsten van mediakanalen¹³³. In reactie hierop heeft het parlement een motie ingediend waarin er bij de regering op wordt aangedrongen alternatieven te overwegen. De besprekingen hierover zijn nog gaande¹³⁴. De regering werkt ook aan een voorstel om lokale en regionale publieke nieuwskanalen te ondersteunen¹³⁵. Aangezien er voorbereidende stappen zijn gezet om de publieke media te hervormen, is er enige vooruitgang geboekt met betrekking tot deze aanbeveling.

¹²⁶ Raad voor de Journalistiek (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 11.

¹²⁷ Ngo’s (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 23, en landenbezoek aan Nederland, Nederlandse Vereniging van Journalisten.

¹²⁸ In het verslag over de rechtsstaat 2024 werd Nederland aanbevolen om “het bestuur van publieke media te versterken en hun vermogen om journalistieke normen te handhaven, rekening houdend met de Europese normen inzake publieke media”.

¹²⁹ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 8.

¹³⁰ Nederlandse regering (2025).

¹³¹ Zoals de ministeries en de NPO tijdens het landenbezoek aan Nederland hebben bevestigd, heeft de Nederlandse regering drie verlagingen van de begroting 2027 van de NPO aangekondigd (ten belope van 10 % van de huidige begroting): 100 miljoen EUR begin 2024, 6,6 miljoen EUR in oktober 2024 in het kader van ruimere subsidieverlagingen, en 50 miljoen EUR in december 2024.

¹³² Landenbezoek aan Nederland, NPO.

¹³³ Ngo’s (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 24-25.

¹³⁴ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 8.

¹³⁵ Voorstel Wet versterking lokale publieke omroepen; ngo’s (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 27. Deze hervorming heeft tot doel de sector op lokaal niveau te professionaliseren, de onafhankelijkheid te vergroten en rechtstreekse overheidsfinanciering (18 miljoen EUR) in te voeren.

Er blijven uitdagingen bestaan in verband met een hoog niveau van concentratie op de mediamarkt en beperkte transparantie van media-eigendom. De regering had een wetgevingsvoorstel aangekondigd voor de uitvoering van de EMFA-bepalingen inzake de beoordeling van concentraties op de mediamarkt met mogelijk aanzienlijke gevolgen voor de pluriformiteit van de media en de redactionele onafhankelijkheid¹³⁶. Toegang krijgen tot volledige informatie over media-eigendom voor het opstellen van zijn Mediamonitor vormt een uitdaging voor het Commissariaat voor de Media, met name als er sprake is van complexe financiële constructies¹³⁷. Het Commissariaat voor de Media is van mening dat de EMFA-vereisten een positieve bijdrage leveren aan het vergroten van de transparantie van eigendom. De fusie tussen DPG Media en RTL Nederland is in juni 2025 voorwaardelijk goedgekeurd door de Autoriteit Consument & Markt, waarmee een langdurig onderzoek werd afgesloten naar de gevolgen ervan voor marktdominantie en mediadiversiteit. Om de redactionele onafhankelijkheid veilig te stellen en de toegang tot pluralistisch nieuws blijvend te waarborgen, heeft de Autoriteit Consument & Markt structurele voorwaarden opgelegd¹³⁸. Hoewel het Commissariaat voor de Media had opgemerkt dat de consolidatie van de mediamarkt de binnenlandse media zou helpen om te concurreren met grote internationale spelers¹³⁹, hadden belanghebbenden vóór het besluit kritiek geuit, onder meer wegens de mogelijke negatieve gevolgen van de consolidatie voor de pluriformiteit van de media en het vermogen van andere media om te concurreren om reclame, en de mogelijk grotere onzekerheid over de arbeidsomstandigheden van (freelance)journalisten¹⁴⁰. In de Monitor voor pluriformiteit van de media 2025 wordt opgemerkt dat, hoewel de risico's voor de pluriformiteit van de mediamarkt middelhoog zijn, het risico voor de redactionele onafhankelijkheid nog steeds zeer laag wordt ingeschat¹⁴¹.

De inspanningen om de transparantie en de toegang tot informatie te verbeteren, zijn voortgezet. Sinds 1 januari 2025 is er een centraal dashboard voor een betere behandeling van verzoeken om toegang tot voor het grote publiek beschikbare informatie. Daarnaast voert de regering een dialoog met een adviesraad en met journalisten om problemen bij de toegang tot overheidsdocumenten en mogelijke oplossingen in kaart te brengen¹⁴². De regering zal ook een studie uitvoeren om meer inzicht te krijgen in de concrete administratieve lasten die uit de Wet open overheid voortvloeien. De resultaten van deze studie zullen het uitgangspunt vormen voor een evaluatie van de wet, die eind 2025 is gepland, en voor mogelijke verbeteringsmaatregelen. Proactieve openbaarmaking wordt ook bevorderd via een centraal register¹⁴³. Ondertussen

¹³⁶ Ministeries (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 14- 15.

¹³⁷ Landenbezoek aan Nederland, Commissariaat voor de Media. De Mediamonitor is de jaarlijkse publicatie van het Commissariaat voor de Media waarin de ontwikkelingen in het medialandschap, met name met betrekking tot concentratie, diversiteit en pluriformiteit in de media, in kaart worden gebracht.

¹³⁸ RTL Nieuws en NU.nl moeten online vrij toegankelijk blijven, worden geproduceerd door afzonderlijke redactieteams zonder inhoud of gegevens te delen, en worden bestuurd door onafhankelijke stichtingen die hun veto kunnen uitspreken met betrekking tot belangrijke redactionele beslissingen. Daarnaast moet DPG Media redactionele begrotingsprocessen formaliseren en mag het bedrijf nationale nieuwskanalen niet verkopen of stopzetten zonder toestemming van een waakhond voor mediapluriformiteit, de Stichting Democratie en Media. De Autoriteit Consument & Markt concludeerde ook dat de overeenkomst geen invloed zou hebben op de onderhandelingspositie van journalisten in loondienst of freelance journalisten. (bron: artikel in NL Times, “Dutch regulator approves DPG Media-RTL Nederland merger; Journalism quality must remain”, 27 juni 2025).

¹³⁹ Commissariaat voor de Media (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 4.

¹⁴⁰ Ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 22-23; landenbezoek aan Nederland, Nederlandse Vereniging van Journalisten.

¹⁴¹ Monitor voor de pluriformiteit van de media (2025), blz. 17, 18, 21.

¹⁴² Het register staat bekend als de “Woo-index”. Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 15-16.

¹⁴³ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 9-10.

blijft er enige bezorgdheid bestaan, met name over vertragingen bij de behandeling van verzoeken¹⁴⁴, als gevolg van de vele juridische en politieke controles die nodig zijn voor de vrijgave van informatie¹⁴⁵.

De veiligheid van journalisten is verbeterd. Het initiatief PersVeilig is door belanghebbenden geprezen¹⁴⁶ en is een belangrijke rol blijven spelen bij het vergroten van de veiligheid van journalisten, zowel online als offline. Het zal een structurele financiering van 500 000 EUR per jaar ontvangen en worden omgevormd tot een stichting, met een raad die bestaat uit vertegenwoordigers van publieke media, uitgevers en de Nederlandse Vereniging van Journalisten¹⁴⁷. Sinds doxing¹⁴⁸ strafbaar is gesteld, zijn slechts enkele gevallen van doxing tegen journalisten gemeld en uit informeel onderzoek is gebleken dat het aantal zaken is afgenomen¹⁴⁹. Ondanks deze verbeteringen zijn journalisten nog steeds het slachtoffer van bedreigingen¹⁵⁰. Belanghebbenden hebben hun bezorgdheid geuit over politieke inmenging, intimidatie en de hardere politieke retoriek jegens journalisten, met name journalisten die voor de publieke omroep werken. Maatschappelijke organisaties waarschuwen dat dit klimaat een afschrikkend effect kan hebben — waarbij journalisten worden ontmoedigd bepaalde onderwerpen te behandelen of kritische standpunten te uiten — en daardoor uiteindelijk de persvrijheid kan aantasten en tot een afname van het veiligheidsgevoel kan bijdragen¹⁵¹. Sinds de publicatie van het verslag over de rechtsstaat 2024 is op het platform van de Raad van Europa één waarschuwing uit mei 2024 geregistreerd over een journalist die met de dood werd bedreigd¹⁵². Het platform Mapping Media Freedom heeft 22 waarschuwingen geregistreerd¹⁵³. De regering werkt aan een wetgevingsvoorstel om de richtlijn ter bestrijding van strategische rechtszaken tegen publieke participatie (anti-SLAPP-richtlijn, *strategic lawsuits against public participation*) uit te voeren, met het oog op de vaststelling ervan tegen mei 2026. Voor het voorstel is overlegd met en advies ingewonnen van de Afdeling advisering van de Raad van State¹⁵⁴. Ngo's pleitten voor de opname van de in de richtlijn opgenomen definitie van SLAPP's, sterkere waarborgen zoals vroegtijdige niet-ontvankelijkheid en volledige kostenvergoeding, en een uitbreiding tot binnenlandse zaken¹⁵⁵. Hoewel SLAPP's in

¹⁴⁴ Uit onderzoek van ngo's blijkt dat de autoriteiten van de centrale overheid gemiddeld 172 dagen nodig hebben om te reageren op verzoeken om vrijheid van informatie, waarmee de wettelijke maximumtermijn van 42 dagen wordt overschreden (Ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 31).

¹⁴⁵ Ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 31, en landenbezoek aan Nederland, Nederlandse Vereniging van Journalisten.

¹⁴⁶ Landenbezoek aan Nederland, Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ), NPO en NDP Nieuwsmedia.

¹⁴⁷ Landenbezoek aan Nederland, Nederlandse regering (2024), zoals ook bevestigd door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2025) tijdens het landenbezoek.

¹⁴⁸ Volgens de definitie op de website van Verslaggevers zonder Grenzen is doxing een vorm van online intimidatie die regelmatig tegen journalisten wordt gebruikt, waarbij de persoonsgegevens en gevoelige informatie van een doelwit openbaar worden gemaakt op het internet met de bedoeling schade te berokkenen, het slachtoffer te intimideren en zijn reputatie te schaden.

¹⁴⁹ Ministeries (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 11.

¹⁵⁰ Landenbezoek aan Nederland, NVJ. De Raad voor de Journalistiek heeft ook te kennen gegeven dat meer journalisten melding maken van bedreigingen die bedoeld zijn om hen ervan te weerhouden hun werk te doen; Raad voor de Journalistiek (2025), tweede reeks schriftelijke bijdragen, blz. 1.

¹⁵¹ Ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 25, 26, 30.

¹⁵² Raad van Europa, Platform ter bevordering van de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten (2025). De nationale autoriteiten hebben inmiddels gereageerd op de melding.

¹⁵³ In maart 2025 maakte het platform Mapping Media Freedom melding van 22 waarschuwingen met betrekking tot Nederland, waaronder gevallen van intimidatie, juridische waarschuwingen vóór publicatie of letsel. Mapping Media Freedom (2025).

¹⁵⁴ Ministeries (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 16.

¹⁵⁵ CASE (2024); ngo's (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 34; landenbezoek aan Nederland, ngo's, NPO en NDP Nieuwsmedia.

Nederland niet als een stelselmatig probleem worden beschouwd, blijft er bezorgdheid bestaan over de mogelijke gevolgen ervan, en vormt een volledige beoordeling een uitdaging vanwege de beperkte rapportagemechanismen¹⁵⁶. De regering zal de ontwikkelingen verder volgen, in overleg met belanghebbenden en de Raad voor de Rechtspraak¹⁵⁷.

IV. ANDERE INSTITUTIONELE KWESTIES IN VERBAND MET CONTROLES EN WAARBORGEN

Dankzij maatregelen van overheidsinstanties is er enige vooruitgang geboekt met betrekking tot de aanbeveling om gevolg te geven aan de voorstellen van de Staatscommissie rechtsstaat¹⁵⁸. De Staatscommissie¹⁵⁹ op 10 juni 2024 haar eindrapport gepresenteerd, met daarin tien voorstellen om de rechtsbescherming van burgers te verbeteren. Deze voorstellen hebben met name betrekking op de versterking van een rechtsstaatcultuur onder regeringsfunctionarissen, politici en ambtenaren, betere toegang tot informatie en tot de rechter voor burgers, meer mogelijkheden voor constitutionele toetsing van wetgeving en aanzienlijke investeringen in de rechterlijke macht en de rechtsbijstand. De Staatscommissie pleitte ook voor een gestructureerde dialoog tussen de staatsmachten op basis van een “rechtsstaatagenda”¹⁶⁰. De regering heeft al positief gereageerd op het idee van een gestructureerde dialoog tussen de staatsmachten¹⁶¹. Het parlement heeft een tijdelijke commissie Grondrechten en Constitutionele toetsing ingesteld en heeft de regering in november 2024 verzocht een plan van aanpak in te dienen om de rechtsstaat te bewaken en te versterken¹⁶². Op 21 februari 2025 presenteerde de regering een schets van toekomstige voorstellen om rechterlijke toetsing van wetgeving aan de grondwet mogelijk te maken en een grondwettelijk hof op te richten¹⁶³. Zij heeft ook het voornemen geuit om de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State te hervormen¹⁶⁴. De Raad voor de Rechtspraak heeft een tendens waargenomen waarbij de rechters meer aandacht besteden aan de rechtsbescherming van burgers in bestuursrechtelijke zaken¹⁶⁵. Tegelijkertijd uitte deze Raad, samen met de orde van advocaten, het College voor de Rechten van de Mens en verschillende maatschappelijke organisaties, zijn bezorgdheid over het plan van de regering om geautomatiseerde besluitvorming in administratieve procedures in te voeren en beroepsprocedures op het gebied van asiel en milieubescherming af te schaffen¹⁶⁶. In het

¹⁵⁶ Landenbezoek aan Nederland, NVJ.

¹⁵⁷ Ministeries (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 16.

¹⁵⁸ In het verslag over de rechtsstaat 2024 werd Nederland aanbevolen om “te zorgen voor een adequate follow-up van de aanbevelingen van de Staatscommissie Rechtsstaat, waarbij de rechtsbescherming van de burgers wordt versterkt”.

¹⁵⁹ Besluit van 10 februari 2023, nr. 2023000364 houdende instelling van een staatscommissie rechtsstaat.

¹⁶⁰ Staatscommissie Rechtsstaat (2024).

¹⁶¹ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 17; De Raad voor de Rechtspraak riep ertoe op deze dialoog toe te spitsen op de werking van de democratische rechtsstaat, bijvoorbeeld op onrechtvaardige of restrictieve wetgeving. Raad voor de Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 3. De ombudsman riep de regering op gevolg te geven aan zijn rapport over manieren om herstel te bieden voor schade die burgers hebben geleden als gevolg van overheidsmaatregelen; Nationale ombudsman (2023).

¹⁶² Motie ingediend op 21 november 2024; landenbezoek aan Nederland, Parlement.

¹⁶³ Nederlandse regering (2025a).

¹⁶⁴ Nederlandse regering (2025b), blz. 17. De situatie waarin sommige raadsleden van de Raad van State zowel adviserende als rechterlijke functies combineren, is uitgefaseerd; landenbezoek, Raad van State.

¹⁶⁵ Landenbezoek aan Nederland, Raad voor de Rechtspraak.

¹⁶⁶ Raad voor de Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 2; orde van advocaten (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 1-2, waarin wordt verwezen naar het verslag over de kwaliteit van het regeringsprogramma op het gebied van de rechtsstaat; College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 8-9; Het NJCM gaf aan dat dit een schending zou kunnen zijn van het Verdrag betreffende toegang tot informatie,

algemeen is er enige vooruitgang geboekt met betrekking tot de adequate follow-up van de aanbevelingen van de Staatscommissie Rechtsstaat ter versterking van de rechtsbescherming van de burgers.

Tekortkomingen bij de raadpleging van belanghebbenden over een wetgevingspakket met belangrijke juridische en sociale gevolgen hebben aanleiding gegeven tot ernstige bezorgdheid. Als algemene praktijk betreft de regering bij het opstellen van wetgeving belanghebbenden door middel van onlineraadplegingen¹⁶⁷. In december 2024 heeft de regering het reguliere raadplegingsproces omzeild voor belangrijke wetgevingsvoorstellen op het gebied van migratie en asiel door slechts een beperkte raadpleging met zeer korte termijnen mogelijk te maken¹⁶⁸. De Raad van State heeft scherpe kritiek geuit op het gebrek aan een behoorlijke raadpleging van de rechterlijke macht en andere belanghebbenden, gezien het beperkte aantal organisaties dat de mogelijkheid kreeg hun standpunten kenbaar te maken en de korte termijn daarvoor¹⁶⁹. Het College voor de Rechten van de Mens heeft in een brief aan de regering en het parlement gewezen op het belang van een grondige, transparante en inclusieve procedure voor het aannemen van wetgeving in een democratische staat die gebaseerd is op de rechtsstaat en de bescherming van de mensenrechten¹⁷⁰. De Nationale ombudsman en de Kinderombudsman hebben in een gezamenlijke brief aangevoerd dat de maatregelen de rechten van kinderen schenden en blijk geven van onbehoorlijk overheidsoptreden¹⁷¹. Verschillende maatschappelijke organisaties hebben gewaarschuwd dat het verloop van het raadplegingsproces kan worden beschouwd als een zorgwekkend precedent voor toekomstige wetgevingsprocessen¹⁷².

Het College voor de Rechten van de Mens heeft maatregelen genomen om bestuurlijke problemen aan te pakken. Het College voor de Rechten van de Mens is geaccrediteerd met een A-status¹⁷³. Om de door een onderzoekscommissie vastgestelde bestuurlijke problemen¹⁷⁴ aan te pakken, heeft het College voor de Rechten van de Mens een bestuursreglement opgesteld¹⁷⁵ en was het in juni 2025 bezig met het aanwerven van een nieuwe voorzitter en vicevoorzitter. Daarnaast zijn er ook andere leden van het College benoemd¹⁷⁶. De regering

inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, Aarhus, 25 juni 1998. Landenbezoek aan Nederland, NJCM.

¹⁶⁷ VNO-NCW meldt dat het over het algemeen wordt geraadpleegd over wetsontwerpen. Landenbezoek, VNO-NCW.

¹⁶⁸ Landenbezoek aan Nederland, Raad voor de Rechtspraak, Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, orde van advocaten en NJCM; DutchNews (2025).

¹⁶⁹ Raad van State (2025).

¹⁷⁰ College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 9; NIHR (2024); landenbezoek aan Nederland, College voor de Rechten van de Mens: Vanuit het oogpunt van de mensenrechten is een grondige procedure nodig om alle belangen tegen elkaar af te wegen. Het moet duidelijk zijn welke gevolgen een voorgestelde maatregel zal hebben voor de mensenrechten, ook bij de uitvoering ervan.

¹⁷¹ Ombudsmannen (2025).

¹⁷² Landenbezoek aan Nederland, NJCM.

¹⁷³ Accreditatie wordt verstrekt door de Internationale Alliantie van Mensenrechteninstituten (GANHRI). Het College voor de Rechten van de Mens is in december 2020 opnieuw geaccrediteerd, zie GANHRI (2020). De accreditatie is gebaseerd op de beginselen met betrekking tot de status van nationale instellingen (de beginselen van Parijs), die zijn aangenomen bij resolutie 48/134 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 20 december 1993.

¹⁷⁴ Nederlandse regering (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 17. Verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 28.

¹⁷⁵ Het reglement is op 17 februari 2025 vastgesteld. Landenbezoek aan Nederland, College voor de Rechten van de Mens.

¹⁷⁶ Landenbezoek aan Nederland, College voor de Rechten van de Mens. Op 24 maart 2025 zijn twee nieuwe leden van het College benoemd.

bereidt wijzigingen voor van de Wet College voor de Rechten van de Mens om de volledige uitvoering van zijn nieuwe mandaat als Nationaal Preventie Mechanisme te waarborgen¹⁷⁷. Het College voor de Rechten van de Mens heeft opgeroepen tot een uitbreiding van het toepassingsgebied van de Wet gelijke behandeling, zodat het ook klachten over discriminatie als gevolg van unilaterale overheidsmaatregelen kan onderzoeken. Het vraagt om extra middelen, mede met het oog op zijn nieuwe opdracht om klachten over discriminatie in Caribisch Nederland te onderzoeken¹⁷⁸.

Meer dan twee derde van de ondervraagde bedrijven in Nederland heeft vertrouwen in de doeltreffendheid van de bescherming van investeringen. 68 % van de ondernemingen heeft er veel of redelijk veel vertrouwen in dat investeringen door de wet en de rechter worden beschermd¹⁷⁹. Belanghebbenden bevestigden dat zij geen punten van zorg zien op het gebied van de bescherming van investeringen in Nederland. Met betrekking tot de autoriteiten die relevant zijn voor marktdeelnemers is 75 % van de ondernemingen van mening dat de mate van onafhankelijkheid van de nationale mededingingsautoriteit (de Autoriteit Consument & Markt) zeer goed of vrij goed is¹⁸⁰. Op het niveau van de Raad van State bestaat een aantal gerechtelijke mechanismen die waarborgen dat uitspraken van bestuursrechters worden uitgevoerd, waaronder tuchtmaatregelen tegen de verantwoordelijke functionarissen, de mogelijkheid om de nietig verklaarde bestuursrechtelijke handeling te vervangen, en vergoeding voor rechtstreeks veroorzaakte schade en gevolgschade en andere schadevergoeding toe te kennen¹⁸¹.

Op 1 januari 2025 had Nederland zeven standaardarresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in afwachting van tenuitvoerlegging, wat een toename van twee inhield ten opzichte van het jaar daarvoor¹⁸². Op dat moment bedroeg het percentage standaardarresten van de afgelopen tien jaar dat in Nederland ten uitvoer was gelegd 59 % (tegenover 67 % in 2024; 41 % was nog niet ten uitvoer gelegd), en de gemiddelde tijd dat de arresten in afwachting van tenuitvoerlegging waren, was drie jaar en twee maanden (tegenover drie jaar en negen maanden in 2024)¹⁸³. Het oudste standaardarrest, dat al meer dan acht jaar op tenuitvoerlegging wacht, betreft de feitelijke onaantastbaarheid van een aan een geesteszieke gevangene opgelegde levenslange gevangenisstraf¹⁸⁴. Wat de naleving van de betalingstermijnen betreft, waren er op 31 december 2024 geen zaken waarbij een bevestiging

¹⁷⁷ Nationaal Preventie Mechanisme in het kader van het Facultatief Protocol bij het Verdrag van de VN tegen foltering en andere wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing.

¹⁷⁸ College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 4.

¹⁷⁹ EU-scorebord voor justitie 2025, figuur 55. Slechts 12 % van de ondervraagde beleggers beschouwt de frequente wijzigingen in de wetgeving of de bezorgdheid over de kwaliteit van het wetgevingsproces en de kwaliteit, efficiëntie of onafhankelijkheid van justitie als een reden voor het gebrek aan vertrouwen in investeringsbescherming.

¹⁸⁰ EU-scorebord voor justitie 2025, figuur 60.

¹⁸¹ EU-scorebord voor justitie 2025, figuur 49. Deze gegevens weerspiegelen uitsluitend de bestaande mechanismen bij de hoogste administratieve gerechten; dezelfde of andere mechanismen kunnen voorhanden zijn bij lagere administratieve rechters.

¹⁸² Voor een toelichting op de toezichtprocedure, zie de [website](#) van de Raad van Europa.

¹⁸³ Alle cijfers zijn berekend door het European Implementation Network (EIN) en zijn gebaseerd op het aantal zaken dat op de jaarlijkse afsluitdatum van 1 januari 2025 als hangende wordt beschouwd. EIN (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 7.

¹⁸⁴ Arrest van het EHRM, 10511/10, Murray/Nederland, in afwachting van uitvoering sinds 2008.

van de betaling werd afgewacht (net als in 2023)¹⁸⁵. Op 16 juni 2025 was het aantal standaardarresten in afwachting van uitvoering gestegen tot 10¹⁸⁶.

De ruimte voor maatschappelijke organisaties is kleiner geworden en wordt beïnvloed door een combinatie van bezuinigingen op de financiering en het risico op nieuwe juridische belemmeringen. Het maatschappelijk middenveld in Nederland is kleiner geworden¹⁸⁷. Verschillende maatschappelijke organisaties wijzen op een verandering in het algemene politieke debat waarbij hun legitimiteit, agenda en financieringsbronnen in twijfel worden getrokken¹⁸⁸. Het College voor de Rechten van de Mens en de maatschappelijke organisaties hebben ernstige bezorgdheid geuit over de gevolgen van grote bezuinigingen op de financiering voor mensenrechtenverdedigers en het maatschappelijk middenveld, zowel nationaal als internationaal. Het College voor de Rechten van de Mens heeft de regering opgeroepen ervoor te zorgen dat het maatschappelijk middenveld toegang heeft tot middelen, zodat het zijn taak doeltreffend kan vervullen en de eerbiediging van het recht van vereniging kan worden gegarandeerd¹⁸⁹. Het wetsvoorstel transparantie maatschappelijke organisaties is op 1 april 2025 vastgesteld door de Tweede Kamer. Het is nu in behandeling bij de Eerste Kamer. Het College voor de Rechten van de Mens en verschillende maatschappelijke organisaties blijven bezorgd over de rechtszekerheid en het vermeende stigmatiserende effect van rapportagevereisten¹⁹⁰. De regering onderzoekt manieren om een scherper onderscheid te maken tussen (vreedzame) demonstraties en disruptieve acties, terwijl het College voor de Rechten van de Mens de vrees heeft geuit dat dit zou kunnen leiden tot willekeurige beslissingen over de rechtmatigheid van demonstraties en rechtsonzekerheid, waardoor demonstraties worden ontmoedigd¹⁹¹. Het College voor de Rechten van de Mens en verschillende maatschappelijke organisaties hebben hun bezorgdheid geuit over maatregelen

¹⁸⁵ Raad van Europa (2025), blz. 157.

¹⁸⁶ Gegevens volgens de onlinedatabank van de Raad van Europa (HUDOC).

¹⁸⁷ Beoordeling gegeven door Civicus, op een schaal met vijf categorieën: open, vernauwd, belemmerd, onderdrukt en gesloten. De CIVICUS Monitor kondigde in een nieuw rapport in december 2024 aan dat het maatschappelijk middenveld in Nederland in zijn jaarlijkse beoordeling de lagere kwalificatie “vernauwd” heeft gekregen. De verandering in de beoordeling weerspiegelt het aanhoudende beleid om vreedzame demonstraties te onderdrukken.

¹⁸⁸ Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 43; Goede Doelen Nederland (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 17.

¹⁸⁹ College voor de Rechten van de Mens, schriftelijke bijdrage, blz. 14, 17; de regering heeft een verlaging met 70 % van de begroting voor mensenrechtenprogramma's aangekondigd. Maatschappelijke organisaties kunnen deze financiering alleen aanvragen als ten minste 50 % van hun inkomsten afkomstig is van niet-overheidsfinanciering. Er zijn verdere bezuinigingen aangekondigd in de sectoren onderwijs, cultuur en gezondheidszorg en de belastingvoordelen voor bedrijfsdonaties staan momenteel ter discussie; Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 37.

¹⁹⁰ Het ontwerp heeft tot doel transparantievereisten in te voeren om ongepaste buitenlandse beïnvloeding door middel van donaties te voorkomen. De ontwerpbepalingen bevatten de mogelijkheid om gerichte onderzoeken in te stellen naar buitenlandse donaties boven een bepaalde drempel en voor de rechter om sancties op te leggen; College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 11; Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 36-37; Goede Doelen Nederland (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 16; verslag over de rechtsstaat 2024, Nederland, blz. 30.

¹⁹¹ Nederlandse regering (2024), blz. 101; College voor de Rechten van de Mens, schriftelijke bijdrage, blz. 12. Momenteel is het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum bezig met een studie naar het demonstratierecht. De resultaten van deze studie worden in de zomer van 2025 verwacht.

van overheidsinstanties¹⁹², zoals het gebruik van noodverordeningen om protestacties te verbieden of te ontbinden, en vinden deze maatregelen onevenredig¹⁹³. De regering onderzoekt ook verdere representativiteitsvereisten voor maatschappelijke organisaties die algemeenbelangacties aanhangig maken¹⁹⁴. Het College voor de Rechten van de Mens, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en de orde van advocaten hebben erop gewezen dat aanvullende vereisten negatieve gevolgen kunnen hebben voor de toegang van maatschappelijke organisaties tot de rechter¹⁹⁵.

¹⁹² College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 13; landenbezoek aan Nederland, Amnesty International; Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 41; Civil Liberties Union for Europe (2025), blz. 781-784.

¹⁹³ Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 40; Goede Doelen Nederland (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 17; Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025).

¹⁹⁴ Nederlandse regering (2024), blz. 85; In een vergelijkende studie onder toezicht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum, gepubliceerd in juni 2025, werd geconcludeerd dat de huidige interpretatie van het representativiteitsvereiste aanleiding geeft tot bezorgdheid in het kader van het Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, Aarhus, 25 juni 1998; E. de Jong et al. (2025); Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 38; Goede Doelen Nederland (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 9; Veerman, P., Bryk, L., Hendrickx, M.B. (2024); Netherlands Helsinki Committee, Free Press Unlimited, Transparency International Nederland, NJCM, Lawyers for Lawyer en PILP (2025), blz. 38.

¹⁹⁵ College voor de Rechten van de Mens (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 11; Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 20; landenbezoek aan Nederland, orde van advocaten; Verdrag van Aarhus, artikel 9 (toegang tot de rechter). De Commissie Meijers heeft erop aangedrongen dat de representativiteitsvereisten ofwel worden geschrapt voor ideologische acties, ofwel worden aangepast zodat rekening wordt gehouden met kwalitatieve factoren. De Commissie Meijers (2025), schriftelijke bijdrage, blz. 6.

Bijlage I: Lijst van bronnen in alfabetische volgorde*

* De lijst van bijdragen die in het kader van de raadpleging inzake het verslag over de rechtsstaat 2025 zijn ontvangen, is te vinden op https://commission.europa.eu/publications/2025-rule-law-report-targeted-stakeholder-consultation_nl.

Algemeen Dagblad (2024), “Rechters maken zich grote zorgen: Nederlandse rechtsstaat loopt gevaar”, <https://www.ad.nl/binnenland/rechters-maken-zich-grote-zorgen-nederlandse-rechtsstaat-loopt-gevaar~ad6e7bf8/>.

Algemeen Dagblad (2025), “Rechter en partner online geïntimideerd om uitspraak tegen inreisverbod ‘haatpredikers’”, <https://www.ad.nl/binnenland/rechter-en-partner-online-geintimideerd-om-uitspraak-tegen-inreisverbod-haatpredikers~a4122c1f/>.

Algemene Rekenkamer (2024), “Integriteit als basis”, <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2024/09/10/integriteit-als-basis>.

Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1993), Beginselen met betrekking tot de status van nationale instellingen (de beginselen van Parijs), die zijn aangenomen bij resolutie 48/134 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 20 december 1993, <https://ganhri.org/paris-principles/>.

Amnesty International (2024), “Europe: Under Protected and Over Restricted: The state of the right to protest in 21 European countries”, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/8199/2024/en/#:~:text=This%20report%20documents%20an%20array%20of%20trends%20and,right%20to%20protest%20is%20protected%2C%20respect%20and%20fulfilled>.

College voor de Rechten van de Mens (2024), Brief van het College voor de Rechten van de Mens aan de Vaste Commissie van Asiel en Migratie van de Tweede Kamer, <https://www.mensenrechten.nl/actueel/nieuws/2024/12/18/index#:~:text=Het%20College%20voor%20de%20Rechten%20van%20de%20Mens,mensen%20in%20kwetsbare%20situaties%20zoals%20asielzoekers%20en%20statushouders>.

Commissie Van der Meer II (2025), “Veranderde tijden, Een redelijk inkomen in een toekomstbestendig stelsel”, <https://www.raadvoorrechtsbijstand.org/actueel/nieuws/2025/2025-rapport-comm-vandermeer/>.

DutchNews (2025), “Ministers back “strictest ever” asylum plan despite criticism”, <https://www.dutchnews.nl/2025/03/ministers-back-strictest-ever-asylum-plan-despite-criticism/>.

E. R. de Jong, W.H. van Boom, T.M.C. Arons & E. Erkens (2025), “Rechtsvergelijking toegang tot de rechter van belangenorganisaties in algemeenbelangacties”, <https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3455/rapport-rechtsvergelijking-toegang-tot-de-rechter-in-algemeenbelangacties.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Europees Centrum voor pers- en mediavrijheid (2025), Mapping Media Freedom, Landenprofiel Nederland, <https://www.mappingmediafreedom.org/>.

Europees Openbaar Ministerie (EOM) (2025), Jaarverslag 2024, <https://www.eppo.europa.eu/assets/annual-report-2024/index.html>.

Hoge Raad der Nederlanden (2022), procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, “Buiten de rechter OM, Over de naleving van de wet door het Openbaar Ministerie bij het uitvaardigen van strafbeschikkingen”, <https://www.hogeraad.nl/actueel/publicaties/toezicht-openbaar/>.

Hoge Raad der Nederlanden (2025), “Vervolgonderzoek PG bij de Hoge Raad naar de OM-straftbeslissing”, <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2025/maart/vervolgonderzoek-pg-hoge-raad-straftbeslissing/>.

Huis voor Klokkenluiders (2025), Schriftelijke bijdrage ontvangen na het landenbezoek.

Kabinet van de minister-president (2025), Brief van de minister-president aan de voorzitter van de Tweede Kamer.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025a), Kabinetsreactie op het rapport “Mozaïek van Belangen”, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2025Z04230&did=2025D09726.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025b), Reactie op rapport ‘Integriteit als basis’ van de Algemene Rekenkamer, <https://open.overheid.nl/documenten/98a719dd-4244-4825-93f1-3113f21a9882/file>.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2025c), Verkenning naar een wettelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding bij demonstraties, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2025Z07474&did=2025D16996.

Ministerie van Buitenlandse Zaken (2024a), Kabinetsappreciatie Commissie rechtsstaatrappport 2024 — Nederlands landenhoofdstuk, [hyperlink].

Ministerie van Justitie (2025a), schriftelijke bijdrage ontvangen na het landenbezoek.

Ministerie van Justitie en Veiligheid, Kamerbrief over de toekomst van de sociale advocatuur, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2025D13581&did=2025D13581>.

Nederlandse regering (2024), Gewijzigd voorstel van wet tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet in verband met aanvullende maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit tijdens detentie, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36372>.

Nederlandse regering (2025a), “Serious Crime Taskforce helpt criminele activiteiten zichtbaar maken”, <https://www.nederlandtegeenorganiseerdemisdad.nl/actueel/weblogs/weblog/2024/serious-crime-taskforce-helpt-criminele-activiteiten-zichtbaar-maken>.

Nederlandse regering (2025b), Coalitieakkoord tussen PVV, VVD, NSC en BBB, Hoop, lef en trots — Hoofdlijnenakkoord 2024-2028 van PVV, VVD, NSC en BBB, <https://www.parlement.com/9291000/d/pdfs/hoofdlijnen2024.pdf>.

Nederlandse regering (2025c), Kamerbrief contourennota constitutionele toetsing, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2025/02/21/kamerbrief-over-contourennota-constitutionele-toetsing>.

Nederlandse regering (2025d), Beleidsreactie WODC-onderzoek evaluatie Wet Finec mogelijkheden bestrijding financieel-economische criminaliteit (Wet Finec), <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/05/30/tk-beleidsreactie-wodc-onderzoek-evaluatie-wet-verruiming-mogelijkheden-bestrijding-financieel-economische-criminaliteit-wet-finec>.

Nederlandse regering (2025e), Toezegging interne organisatie politieke partijen, <https://open.overheid.nl/documenten/174faff6-28a4-46a5-907e-454d2f564152/file>.

Nederlandse regering (2025f), Kamerbrief anti-corruptieaanpak, 20 juni 2026, <https://open.overheid.nl/documenten/1cb649ba-5ebe-43d0-8e37-e82067b3f369/file>.

Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (2024), “Bedreiging en bescherming — Tussenevaluatie van de netwerkaanpak van het Netwerk Weerbaar Bestuur”, <https://www.nsob.nl/denktank/overzicht-van-publicaties/bedreiging-en-bescherming#:~:text=Het%20NWB%20beschermt%20tegen%20regenachtige,de%20bescherming%20van%20het%20NetwerkReference%201>.

NOS (2024), “Kamer wil helderheid over zakelijke belangen staatssecretaris Idsinga”, <https://nos.nl/artikel/2542572-kamer-wil-helderheid-over-zakelijke-belangen-staatssecretaris-idsinga>.

NRC (2025), “OM en Rijksrecherche: Nederlandse wet voor vervolging van corruptie schiet tekort” <https://www.nrc.nl/nieuws/2025/02/03/om-en-rijksrecherche-nederlandse-wet-voor-vervolging-van-corruptie-schiet-tekort-a4881835>.

Ombudsman (2023), Nationale ombudsman, “Herstel bieden: een vak apart, Een vergelijkend onderzoek naar tien hersteltrajecten”, <https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Herstel%20bieden%2C%20een%20vak%20apart.pdf>.

Ombudsman (2025), “Ombudsmannen waarschuwen minister Faber: effect asielmaatregelen rampzalig voor hele samenleving”, <https://www.nationaleombudsman.nl/nieuws/artikel/2025/ombudsmannen-waarschuwen-minister-faber-effect-asielmaatregelen-rampzalig-voor>.

Open State Foundation (2024), “Onderzoek Open State: kabinet-Schoof is niet transparant”, <https://openstate.eu/nl/2024/09/onderzoek-open-state-kabinet-schoof-is-niet-transparant-2/>.

Openbaar Ministerie (2025a), “Aanpassing in toepassing van de OM-strafbeschikking en tijdpad verdere intensivering”, Aanpassing in toepassing van de OM-strafbeschikking en tijdpad verdere intensivering | Nieuwsbericht | Openbaar Ministerie.

Openbaar Ministerie (2025b), Jaarbericht 2024, <https://www.om.nl/documenten/jaarverslagen/om/map/2019-en-verder/om-jaarbericht-2024>.

Orde van advocaten (2024), Verkennend onderzoek naar tekort aan sociaal advocaten, <https://www.advocatenorde.nl/nieuws/tekort-aan-sociaal-advocaten-in-meerdere-nederlandse-regios>.

Orde van advocaten (2025), Standpuntnota orde van advocaten, rondetafelgesprek over buitengerechtelijke geschillenbeslechting, 17 maart 2025, <https://www.advocatenorde.nl/standpunten/strafrecht-en-strafvordering/zsm>.

Parlement (2025), Schriftelijke bijdrage ontvangen na het landenbezoek.

Raad van Europa, Platform voor de bescherming van de journalistiek en de veiligheid van journalisten — Nederland, <https://fom.coe.int/en/pays/detail/11709554>.

Raad van Europa: Commissie van Venetië (2023), The Netherlands — Opinion of the Venice Commission on the legal safeguards of the independence of the judiciary from the executive power, <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2023-029-e>.

Raad van State (2024a), Advies over geamendeerd voorstel van wet tot wijziging van de Penitentiaire beginselenwet, <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@142806/w16-24-00063-ii/>.

Raad van State (2024b), Advies over de Wet op de politieke partijen, <https://www.raadvanstate.nl/adviezen/@143141/w04-24-00070/>.

Raad van State (2025), Jaarverslag 2024, <https://www.raadvanstate.nl/jaarverslag2024/>.

Raad van State (2025), Raad van State, Adviezen over de Asielnoodmaatregelenwet en de Wet invoering tweestatusstelsel, <https://www.raadvanstate.nl/actueel/nieuws/februari/adviezen-asielnoodmaatregelen-tweestatus/>.

Raad voor de Rechtspraak (2025), “Nieuwe aanpak OM bij afhandeling strafzaken schaft celstraf bij bepaalde misdrijven af”, <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Nieuwe-aanpak-OM-bij-afhandeling-strafzaken-schaft-celstraf-bij-bepaalde-misdrijven-af.aspx>.

Raad voor de Rechtspraak (2025a), “Nieuwjaarstoespraak 2025 van de voorzitter van de Raad voor de Rechtspraak, Henk Naves”, <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Nieuwjaarstoespraak-Henk-Naves.aspx>.

Staatscommissie rechtsstaat, “De gebroken belofte van de rechtsstaat — tien verbetervoorstellen met oog voor de burger”, <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/rapport>.

Staatssecretaris voor Rechtsbescherming (2025), Antwoorden van staatssecretaris Struyken op de vragen van Kamerlid Lalah over de onafhankelijkheid van de rechtspraak, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2025/02/20/antwoorden-kamervragen-over-de-onafhankelijkheid-van-de-rechtspraak>.

Transparency International (2024a), “Opstappen Idsinga zorgelijk en teleurstellend”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2024/11/opstappen-idsinga-zorgelijk-en-teleurstellend/>.

Transparency International (2024b), “Commissiedebat klokkenluiders: toezeggingen door Minister BZK en verwachtingen voor 2025”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2024/12/commissiedebat-klokkenluiders-toezeggingen-door-minister-bzk-en-verwachtingen-voor-2025>.

Transparency International (2024c), “Transparency: Premier Schoof moet leiding nemen in rijksbrede bestrijding van corruptie”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2024/08/transparency-premier-schoof-moet-leiding-nemen-in-rijksbrede-bestrijding-van-corruptie/>.

Transparency International (2025a), “Rapport Universiteit Leiden: Kabinet kan niet meer om lobbyregister heen”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2025/01/rapport-universiteit-leiden-kabinet-kan-niet-meer-om-lobbyregister-heen/>.

Transparency International (2025b), “Kabinet verkiest status quo boven transparantie rond lobby”, <https://www.transparency.nl/nieuws/2025/03/kabinet-verkiest-status-quo-boven-transparantie-rond-lobby/>.

Trouw (2025), “Waarom het poldermodel het anti-corruptiebeleid bemoeilijkt”, <https://www.trouw.nl/binnenland/waarom-het-poldermodel-het-anti-corruptiebeleid-bemoeilijkt~b2b16fb3/>.

Tweede Kamer (2022), Initiatiefwetsvoorstel Sneller, Wet verval bijzondere aanwijzingsbevoegdheid openbaar ministerie, vergaderjaar 2021-2022, 36 125, nr. 2,

<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?cfg=wetsvoorsteldetails&qry=wetsvoorstel%3A36125#wetgevingsproces>.

Tweede Kamer (2024), Motie van het lid Lahlah c.s. over een plan van aanpak met voorstellen voor bewaking en versterking van de rechtsstaat, https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20241121/motie_van_het_lid_lahlah_c_s_over/document3/f=/vmijh2s58mti.pdf.

Tweede Kamer (2024), Motie van het lid Sneller over een wettelijk regeling om de rol van de minister bij de benoemingsprocedure voor leden van de Raad voor de Rechtspraak zo klein mogelijk te maken, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2024Z03627&did=2024D08501>.

Tweede Kamer (2025), Wet regels vervolgfuncties bewindspersonen, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?qry=wetsvoorstel%3A36549&cfg=wetsvoorsteldetails>.

Universiteit Leiden (2024), “Mozaïek van Belangen — Naar beter inzicht in de betrokkenheid van externen bij publieke besluitvorming”, <https://open.overheid.nl/documenten/70a1f74e-b1a3-4ea2-a487-65f1decfc065/file>.

Veerman, P., Bryk, L., Hendrickx, M.B. (2024), “De obstakels van WAMCA voor ideële acties”, <https://clara-wichmann.nl/wp-content/uploads/2024/10/De-Obstakels-van-de-WAMCA-voor-Ideele-Acties- BCW PILP Rapport 2024.pdf>.

Wetsvoorstel Wet regels vervolgfuncties bewindspersonen, <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/wetsvoorstellen/detail?qry=wetsvoorstel%3A36549&cfg=wetsvoorsteldetails>.

Winter (2024), Rapport — Verkenning Werkdruk Rechtspraak en Openbaar Ministerie, Werken aan echte oplossingen, [Finale-versie-rapport-verkenner-Werkdruk-publicatieversie-april-2024.pdf](#).
Volkskrant (2024), NSC-staatssecretaris Idsinga treedt af na vragen over privébeleggingen, <https://www.volkskrant.nl/politiek/nsc-staatssecretaris-idsinga-treedt-af-na-vragen-over-privebeleggingen~b523fd87/>.

Bijlage II: Landenbezoek aan Nederland

De diensten van de Commissie hebben in februari 2025 virtueel vergaderd met:

- Amnesty International Nederland
- Commissariaat voor de Media
- Commissie Meijers
- Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst
- Free Press Unlimited
- Hoge Raad
- Huis voor Klokkenluiders
- Nationale ombudsman
- Nationale politie
- Nederlands Helsinki-comité
- Nederlands Juristencomité voor de Mensenrechten
- Nederlandse orde van advocaten
- Nederlandse Vereniging voor de Rechtsspraak
- Openbaar Ministerie
- Raad voor de Rechtsspraak
- Rijksrecherche
- Staatscommissie rechtsstaat
- Stichting Nederlandse Publieke Omroep
- Transparency International

* De Commissie heeft ook een aantal horizontale bijeenkomsten met de volgende organisaties gehad:

- Amnesty International
- Araminta
- Civil Liberties Union for Europe
- Civil Society Europe
- Europees Burgerforum
- European Partnership for Democracy
- Europees Jeugdforum
- Internationale Commissie van Juristen
- Internationale Federatie voor de mensenrechten (FIDH)
- JEF Europe
- Philea — Philanthropy Europe Association
- Transparency International